ส.
ค.
ส.
2
5
2
6

ชี้ทางพระนิพพาน

ส.ค.ส. ๒๕๒๖

ในวาระดิถีขึ้นปีใหม่

ขอ พระไตรรัตน์ช่วยอำนวยผล

ให้ คุณ..................จิรชนม์

มี มงคลสบสวัสดิ์ กำจัดภัย

ความ ประสงค์ใดใดสมใจคิด

สุข สมฤทธิ์สิทธิพรบวรสมัย

ปี สองห้าสองห้าพาทุกข์ไป

ใหม่ สองหกศกส่งจงจำเริญ

จาก . . . .

ปี สองหกวอนท่าน พัฒนา

ใหม่ เร่งเจริญภาวนา จิตแผ้ว

ใฝ่ ผดุงพระศาสนา เทิดท่าน

ธรรมะ ดุจเกราะแก้ว ปกป้อง คุ้มภัย

นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ

พุทฺโธ
ธมฺโม } เม สรณํ วรํ
สงฺโฆ

เอเตน สจฺจวชฺเชน

โหตุ เม ชยมํ คลํ

ที่พึ่งอื่นใดนั้น ไม่มี

พุทธะ
ธัมมะ } วราศรี สวัสดิ์ป้อง
สังฆะ

ด้วยสัจจะวาที คงมั่น

ขอท่านผ่านพบพ้อง แต่ล้วนมงคล

(พระราชนิพนธ์)

สอง อย่างคือ กายจิต คิดสลาย
ห้า ขันธ์เบ็ญจกาย ทุกข์ล้า
สอง คือมรรคผลหมาย อรหัตต์ ผลนา
หก วิญญาณสกดซ้ำ สู่ห้อง นิพพาน

พุทธ สรณะ ชี้ นำสุข
ธรรม สรณะ ทุกข์ เหือดแห้ง
สงฆ์ สรณะ ปลุก จิตตื่น
รัตนะสามอย่างแจ้ง จบเข้าสู่นิพพาน

"คำปรารภ"

คณะผู้จัดพิมพ์มีความยินดีด้วยความปลาบปลื้มปีติใจที่ได้มีโอกาสดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือ "ธรรมะ" เล่มที่ที่ท่านได้ถืออยู่นี้อีก เป็นเล่มที่ ๗ จำนวน ๑๕,๐๐๐ เล่ม "เรื่องชี้ทางพระนิพพาน" ได้ตั้งใจดีจัดทำด้วยความปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ผู้ร่วมเกิดแก่เจ็บตาย เพื่อนชาวพุทธบริษัททั้งในโลกของเรานี้ ตลอดจนทั่วทุกโลก ทุกๆ จักรวาลพิภพทั้งหลายนี้ งานที่จัดพิมพ์หนังสือทุกครั้ง เพราะได้รับการร่วมมือช่วยเหลือตามรายชื่อของทุกท่านท้ายเล่มด้วยแรงพละปัจจัยจึงเป็นพลังส่งให้เกิดผลสำเร็จตามที่ท่านได้เห็นแล้วนี้ คณะผู้จัดพิมพ์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของสังคมและสำนึกในพระคุณของ ชาติ ศาสนา และองค์พระประมุข เพื่อตอบแทนคุณอันยิ่งใหญ่มหาศาล ถือเป็นหน้าที่และกิจอันสำคัญที่จะต้องบำเพ็ญกุศลกรรม ด้วยการจัดพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับ "ธรรมะ" มาจนขณะนี้เป็นเล่มที่ ๗ การทดแทนพระคุณอันยิ่งใหญ่ไพศาล ทั้งที่ได้ทำมาแล้ว และจะกระทำต่อไป คณะฯ รู้สึกว่าเล็กน้อยเสียเหลือเกินไม่สมกับจิตใจของคณะฯ

เลยเพราะปรากฏว่า บางท่านที่ได้รับแจกไปไม่พยายาม ใช้ขันติบารมี วิริยะบารมีของท่าน โดยใช้โยนิโสมนสิการน้อมใจนำมาอ่านแล้วพิจารณาหาความชัดเจนแห่งความหมายของ ธรรมะ เพื่อเพิ่มพูน ความสันติสงบสุข จิตใจของท่านจะได้ความ สะอาด สงบ สว่าง ในจิตใจของท่านทั้งหลายจะได้มีมากขึ้น ปฏิปทาของท่านจะได้ถูกต้องสมบูรณ์จนในที่สุดท่านได้เข้าใจแจ่มแจ้งดีแล้ว ประพฤติปฏิบัติดี ก็จะพบหนทางแห่งความพ้นทุกข์ เพราะหมดตัณหา กิเลส อุปาทาน อาสวะ จะได้ละ ลด ปลดวางเฉย ดับรอบจากทุกข์ทั้งหลายทั้งปวง ต่างก็จะได้เป็นนาบุญของโลกเพื่อมาช่วยกันช่วยโลก ช่วยชาวพุทธ ชาวโลกทั้งหลาย ทุกโลกทุกจักรวาล ให้พ้นทุกข์โทษทั้งหลายกันเถิดคือ "เพื่อเป็นปัจจัยแห่งพระนิพพานอันบรมสุขยิ่ง" พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ท่าน จะทรงตรัสสั่งสอน ว่าภิกษุจงพึงให้ดี กล่าวโดยย่อแล้วว่า "หากยังยึดมั่นในขันธ์ทั้งห้าต้องเป็นทุกข์ ด้วยแรงของตัณหา, อุปาทาน, อาสวะ เพราะขันธ์ทั้งห้านี้ เป็นอนิจจัง เป็นอนัตตา จึงทรงตรัสแสดงถึงเรื่อง "**พึงเจริญพระนิพพานให้แจ้ง**" สว่างชัดเจนได้ด้วย วิชชา ปัญญาญาณ สุขสว่างแจ้งแทงตลอด

คณะผู้จัดพิมพ์ ขอตั้งสัตย์อธิษฐานบารมี ขออำนาจแห่งพระบารมีทั้ง ๓๐ ทัศน์ ขององค์สมเด็จพระสัมมา-สัมพุทธเจ้า พระพุทธปัจเจกโพธิเจ้า และพระอรหันต์ ทุกพระองค์ท่าน โปรดส่งให้อำนาจพลานุภาพ ประทานพลังจากพระบารมี ๓๐ ทัศน์ ที่เกิดแล้วจากท่านทุก ๆ พระองค์ โปรดสัตว์โลก เทพยดา มนุษย์ มารพรหม ทุกชั้นทุกวิมาน ทั่วทุกโลก พิภพ ทั่วทุกแสนโกฐิจักรวาล ให้พ้นจากทุกข์ทั้งหลายทั้งปวง ประสพสุขประเสริฐสุดทุกคน ทุกตน จงทั่วหน้ากันเถิด

คณะผู้จัดพิมพ์

๒๓ ต.ค. ๒๕

สารบัญ

อุปสมานุสสติ

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ)
วัดบวรนิเวศวิหาร

อุปสมานุสสติ แปลว่า การตั้งสติ ระลึกถึงพระนิพพาน อันเป็นที่สงบระงับแห่งเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์

คำว่า **อุปสมะ** เป็นชื่อของธรรมที่ทำหน้าที่สงบระงับกิเลส ซึ่งเกิดขึ้นกลุ้มรุมจิตใจของบุคคล ในที่บางแห่งเช่นในอธิษฐานธรรม ท่านใช้คำว่า อุปสมะ แปลว่า สงบจิตจากสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความสงบ การใช้ในกรณีนี้เป็นการใช้เมื่อบุคคลได้อาศัยปัญญาพินิจพิจารณาเลือกสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติแล้วก็ตั้งสัจจะที่จะปฏิบัติสิ่งนั้นให้ได้จริง ๆ แต่เมื่อตั้งสัจจะไว้แล้วก็มีกิเลสประเภทที่เรียกว่า เป็นมารคอยขัดขวางไม่ให้สามารถทำได้ ทรงสอนให้สละกิเลสเหล่านั้นออกไปจากใจ แต่การสลัดหรือสละกิเลสออกไปให้ได้นั้นเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก

ดังนั้นจึงต้องมีธรรมะอีกข้อหนึ่ง คือการสงบความคิด ได้แก่การไม่คิดถึงเรื่องเหล่านั้น หันมาคิดในเรื่องอื่นซึ่งไม่ทำให้จิตใจของตนต้องสูญเสียสัจจะที่ตั้งเอาไว้

และในที่บางแห่ง เช่นในคาถาที่ใช้บังสกุล ซึ่งสาธุชนทั้งหลายเคยได้ยิน ได้ฟังกันมากแล้ว ที่จบลงด้วยคำว่า **เตสํ วูปสโม สุโข** ซึ่งแปลเป็นใจความว่า การเข้าไปสงบระงับในสังขารทั้งหลายเป็นความสุขดังนี้ โดยความหมายแห่งธรรมะข้อนี้ ในที่ทั่ว ๆ ไปก็หมายแต่เพียงว่า การพยายามยอมรับถึงความจริง และไม่ปล่อยให้ความเศร้าโศกร่ำไรเป็นต้น เข้าครอบงำจิตใจ สงบใจจากเรื่องเหล่านั้นก็ก่อให้เกิดความสุขขึ้นมาได้ในระดับหนึ่ง อีกระดับหนึ่งเป็นการสงบความยึดถือด้วยอำนาจของตัณหา มานะและทิฏฐิในสังขารทั้งหลายเหล่านั้นว่าเป็นของเรา เป็นเรา หรือตัวตนของเรา จุดมุ่งหมายจริง ๆ ก็คือ การบรรลุนิพพานเช่นเดียวกัน

คำว่า **นิพพาน** เป็นธรรมะที่เรียกว่า **สนฺทิฏฺฐิโก** คือผู้บรรลุจะพึงเห็นได้เอง และเป็น **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ** อันวิญญูชนจะรู้ได้เฉพาะตนเท่านั้น การรู้รสเปรี้ยวหวาน มันเค็ม ซึ่งต้องอาศัยการชิม การดื่มของบุคคลนั้นฉันใด การรู้พระนิพพานก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน ฉันนั้น

ดังนั้น ธรรมะในทางพระพุทธศาสนา จึงมีวิมุตติหรือนิพพานเป็นรส อย่างที่ทรงแสดงไว้ว่า รสแห่งธรรมเป็นรสที่ประเสริฐกว่ารสทั้งหลาย โดยความหมายสูงสุดก็หมายถึงรสที่เรียกว่า **วิมุตติรส** คือจิตหลุดพ้นจากอำนาจของเพลิงกิเลส และเพลิงทุกข์ ดังกล่าว

คำว่า **นิพพาน** จึงมีคำที่ใช้เรียกในชั้นของปริยัติ คือการศึกษาเล่าเรียนเพื่อก่อให้เกิดเป็นความรู้ความเข้าใจ แต่ว่าผลจะสัมผัสได้ด้วยใจ ดังที่กล่าวมาแล้ว

นัยยะหนึ่งทรงแสดงไว้เป็นชุดว่า

มทนิมฺมทโน แปลว่า เป็นธรรมที่ย่ำยี หรือทำลายเสียซึ่งความเมา ข้อนี้พึงสังเกตว่า จิตใจของบุคคลเรานั้นตราบใดที่ยังละอวิชชาไม่ได้ ยังมีโมหะเกิดขึ้นกลุ้มรุมจิตใจทำให้บุคคลลุ่มหลงมีความมัวเมาไปในสิ่งต่าง ๆ เช่นเมาในชีวิต ในความไม่มีโรค ในรูป ในสมบัติ ในเกียรติยศชื่อเสียงต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของการสมมติบัญญัติกัน แต่ยามใดก็ตามที่ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาจิต ขจัดโมหะให้ออกไปได้ ความเมาซึ่งเคยเกิดขึ้นก็จะถูกทำลายให้หมดไป

ดังนั้น นิพพาน จึงได้ชื่อว่า ธรรมอันเป็นเครื่องทำลายเสีย ซึ่งความเมาต่าง ๆ

ปิปาสวินโย ธรรมะซึ่งสงบระงับ ดับเสียซึ่งความกระหาย ดิ้นรนทะยานอยากในอารมณ์ต่าง ๆ ข้อนี้อาการที่เห็นได้ชัดก็คือ เมื่อจิตตกอยู่ในอำนาจของกิเลสสายโลภะจะเป็นความรักใคร่ ความยินดี ความพอใจ ความปรารถนาความต้องการ หรือความลโมบ โลภอยากได้ในสิ่งเหล่านั้นก็ตาม จิตของบุคคลจะกระหาย จะมีความอยาก ความต้องการในสิ่งเหล่านั้นและเป็นความต้องการที่ไม่รู้จักคำว่า เต็มหรือพอ หยุด แต่ประการใด อย่างที่ทรงแสดงลักษณะของตัณหาไว้โดยปริยายหนึ่งว่า

แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มี ซึ่งหมายความว่า จิตที่ถูกตัณหาเข้าครอบงำไว้นั้น จะมีอาการกระหายอยากได้อยู่ร่ำไป เหมือนไฟไม่อิ่มในเชื้อฉะนั้น แม่น้ำบางครั้งบางคราวยังเต็มได้ แต่ใจคนซึ่งกระหายด้วยอำนาจของกิเลสจะไม่มีคำว่า เต็มหรืออิ่ม แต่เมื่อเข้าถึงนิพพานแล้ว นิพพานจะทำหน้าที่สงบความกระหายเหล่านั้น

ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสรู้แล้วประทับอยู่ที่ต้นไทรชื่อ อชปาลนิโครธ มีมารและธิดามารมายั่วยวนด้วยเรื่องราวและวัตถุต่าง ๆ อันเป็นที่ใคร่ ที่ปรารถนา ที่พอใจของผู้มีกิเลสทั้งหลาย แต่เนื่องจากกิเลสอันเป็นเหตุให้ใคร่ของพระผู้มีพระภาคเจ้า สงบระงับได้แล้ว พระองค์จึงไม่มีความกระหายในอารมณ์เหล่านั้น

ดังนั้น นิพพาน จึงชื่อว่า ธรรมเป็นเครื่องให้สงบระงับความกระหาย

อาลยสมุคฆาโต คือเป็นธรรมที่ถอนขึ้น หรือถอนออกซึ่งความเยื่อใย ความอาลัยในสิ่งต่าง ๆ ในข้อนี้ทรงอุปมาจิตของบุคคลไว้ว่า เหมือนกับปลาที่เกิด เจริญเติบโตอยู่ในน้ำ มีความเพลิดเพลิน มีความสยบติดอยู่ในน้ำ และเมื่อปลาไปตกอยู่ในที่อื่นนอกจากน้ำแล้ว ปลาจะต้องดิ้นเพื่อกลับมาสู่น้ำอีก ฉันใด จิตใจของบุคคลนั้นเกิด เจริญเติบโตอยู่ด้วยอำนาจกามคุณ มีความเพลิดเพลิน มีความยินดีอยู่ในวัตถุกามทั้งหลาย คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ เพราะมีกิเลสกามซึ่งเป็นตัวเหตุให้เกิดความใคร่ในอารมณ์เหล่านั้นอยู่ แต่เมื่อผู้ปฏิบัติ

ได้เข้าถึงความดับ ความสงบ ระงับ ที่เรียกว่า นิพพาน แล้ว ก็จะถอนขึ้นได้อย่างเด็ดขาดซึ่งความอาลัยเหล่านั้น จะไม่มีการหวนกลับมา หรือความตรึกนึกถึงสิ่งที่ตนละไว้แล้ว ดุจเขฬะ อันบุคคลถ่มทิ้งไปแล้ว ไม่มีใครปรารถนาจะกลืนกลับเข้าไปอีก

ลักษณะเหล่านี้ ผู้ปฏิบัติจึงเห็นได้ว่า นัยยะของพระนิพพานนั้นเป็นการอธิบายธรรมะในลักษณะที่เป็นบันไดธรรมขึ้นไปเรื่อย ๆ เพราะฉะนั้น โดยปริยายหนึ่ง โดยนัยยะหนึ่ง จึงมีคำว่า

สนฺทิฏฺฐิกํ นิพฺพานํ คือนิพพานที่บุคคลจะพึงเห็นได้ในขณะนั้น ๆ ซึ่งหมายความว่า ขณะใดก็ตามที่บุคคลสามารถสงบกิเลสด้วยเมตตาธรรมบ้าง ด้วยขันติบ้าง ด้วยการให้อภัยบ้าง หรือความกรุณาเป็นต้นบ้าง ความทุกข์โทษต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น เพราะความคิด การพูด การกระทำไปด้วยอำนาจของกิเลสก็ชื่อว่าสงบ เป็นความสงบ เป็นความเยือกเย็น เป็นความดับ ซึ่งมีปริมาณความสุขอยู่ในระดับหนึ่งที่บุคคลสามารถสัมผัสได้ในชีวิตประจำวัน

ตัวธรรมะที่มีความสำคัญในเรื่องนี้ ก็คือสติและสัมปชัญญะ หรือสติปัญญานั่นเอง ที่จะทำหน้าที่ระลึกรู้แล้วก็ตัดกระแสของอารมณ์ที่เป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์ในลักษณะต่าง ๆ

บางครั้งท่านก็เรียกว่า **ตทังควิมุตติ** คือจิตที่หลุดพ้นจากอำนาจกิเลส ด้วยอารมณ์นั้น ๆ หรือองค์นั้น ๆ และอีกระดับหนึ่งซึ่งเคยกล่าวมาก่อนว่า คือ **วิกขัมภนะ** ได้แก่จิตหลุดพ้นจากอำนาจของกิเลสด้วยกำลังแห่งฌาน อันเป็นผลจากการปฏิบัติในสมถกรรมฐานซึ่งมีการศึกษาและปฏิบัติกัน ซึ่งเมื่อถึงจุดหนึ่งแล้วกิเลสก็จะสงบระงับไป ตราบเท่าที่ฌานยังไม่เสื่อม ขอให้ดูในขั้นของการดับกิเลสด้วยอารมณ์นั้น ๆ ตัวอย่างการละหรือการดับกิเลสบางเรื่อง บางกรณีที่แต่ละคนได้ปฏิบัติมาแล้วนั้น จะไม่มีความอาลัยเยื่อใยอยู่ในสิ่งเหล่านั้น เช่นบุคคลที่เคยตกเป็นทาสของบุหรี่ คือเคยสูบบุหรี่ หรือเคยดื่มสุรา หรือเคยเล่นการพนัน สรุปว่าเคยประพฤติผิดอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วได้ใช้ปัญญาพินิจพิจารณาเห็นโทษของสิ่งเหล่านั้น จนเลิกละไปได้โดยเด็ดขาด ในชั้นแรกจะมีความรู้สึกภาคภูมิใจที่ตนสามารถละสิ่งเหล่านั้น

ได้ ใจในตอนแรกนั้นอาจมีลักษณะเหมือนลูกโคที่เพิ่งหย่านมก็ได้ คืออยากกลับไปหาแม่อีก แต่ถ้าหากว่าได้เพิ่มความเข้มแข็งขึ้น ในที่สุดแล้วจะรู้สึกวางเฉยต่อสิ่งที่ตนเคยติดแม้จะมีใครมาชักชวนให้ดื่ม ให้บริโภค ให้เสพสิ่งเหล่านั้น ก็ไม่ปรารถนาที่จะเกี่ยวข้องด้วย และไม่ต้องการจะไปเสพสิ่งเหล่านั้นอีก จนถึงความเปลี่ยนแปลงในจุดหนึ่งจะเกิดเป็นกรุณาขึ้นภายในจิตใจ เช่นคนที่เลิกดื่มสุราได้ เมื่อผ่านขั้นตอนมาโดยลำดับแล้วจุดหนึ่ง นอกจากจะไม่อาลัยในสุราเหล่านั้นแล้ว ยังสงสารคนที่ดื่มสุราอีกด้วย หรือคนที่เคยเลิกละเล่นการพนันมาโดยลำดับ จนไม่อยากที่จะเล่นอีก เมื่อถึงจุดหนึ่งจะรู้สึกกรุณาต่อคนที่เล่นการพนัน หรือสูบบุหรี่เป็นต้น ก็มีลักษณะเหล่านี้ คือเมื่อถึงจุดหนึ่งก็จะไม่มีอาลัยนอกจากจะไม่มีอาลัยในสิ่งเหล่านั้นแล้ว จิตจะเปลี่ยนแปลงเป็นกรุณาต่อบุคคลที่ตกเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้นอีกด้วย

พระทัยของพระพุทธเจ้า และจิตของพระอรหันต์ก็มีลักษณะดังนั้น นอกจากท่านจะถอนความอาลัยในสิ่งต่าง ๆ ออกไปได้หมดสิ้นแล้ว พระทัยและจิตใจของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย ยังกอปรด้วยกรุณาเปี่ยมล้นใน

สรรพสัตว์ พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายจึงไม่เบื่อต่อการโปรด การแนะนำ การสั่งสอน การโปรดสัตว์ ให้หลุดพ้นจากความทุกข์ในสังสารวัฏ เพราะว่าผลเหล่านั้นท่านสัมผัสมาด้วยตนเอง สร้างความเปลี่ยนแปลงให้แก่จิตใจไปโดยลำดับดังกล่าว

วฏฺฏูปจฺเฉโท แปลว่า เป็นธรรมซึ่งเข้าไปตัดเสียซึ่ง**วัฏฏะ** คำว่า **วัฏฏะ** นั้นเป็นอาการวนของสังสารวัฏ ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญเพียง ๓ อย่างเท่านั้นเอง แต่บางครั้งท่านก็กระจายออกไปเป็นรูปของปฏิจจสมุปบาท ที่เรียกว่า ปัจจยาการ ซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรม ๑๒ ข้อ เป็นลักษณะของปฏิกิริยาลูกโซ่ คือหมุนกันอยู่เรื่อยไปไม่มีคำว่าหยุด ต่อเมื่อใดตัดลงไปได้ก็คล้าย ๆ กับงูตัวหนึ่งที่บุคคลตัดศีรษะได้ การเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของงูก็หยุด

ไตรวัฏนั้น ก็คือ **กิเลส กรรม** และ **วิบาก** ที่ท่านเรียกว่า **กิเลสวัฏฏ์ กามวัฏฏ์** และ **วิปากวัฏฏ์**

กิเลสวัฏฏ ก็คือบรรดากิเลสทั้งหลายที่มีรากใหญ่อยู่ที่อวิชชา มีกิ่งใหญ่อยู่ที่ความโลภ ความโกรธ ความหลง มีกิ่งเล็ก ๆ แตกย่อยออกไปจากสายเหล่านั้นมากมายด้วยกัน

ดังที่ท่านเรียกว่าเป็นกิเลสพันห้า ตราบใดที่บุคคลยังมีกิเลสอยู่ การกระทำของคนก็ต้องเป็นกรรม อาจจะเป็นกุศลอกุศล หรืออัพยากฤตก็ตาม เมื่อทำกรรมไปแล้วก็ต้องรับผลของกรรมตามสมควรแก่เหตุที่บุคคลได้ประกอบ กระทำลงไปเมื่อผลกรรมเกิดขึ้น ก็เพิ่มกิเลสขึ้นมาอีก หมุนกลับไปทำกรรมอีก แล้วก็รับผลของกรรม แล้วก็ตั้งต้นใหม่เป็นกิเลส

พึงดูตัวอย่างง่าย ๆ เช่นว่าบุคคลมีโลภะ คือความ-โลภอยู่ภายในใจ กระทำกรรม มีการฆ่าสัตว์เป็นต้น แล้วก็รับผลออกมาตามสมควรแก่กรรมที่ตนได้กระทำพอรับผลไปแล้ว กิเลสนั้นยังไม่ได้ละ ยังไม่ได้เลิก บุคคลก็ทำกรรมอีกก็หมุนเวียนกลับมาอยู่อย่างนี้ เพียง ๓ อย่างเท่านั้น

ดังนั้น พึงสังเกตว่า ในแง่ของสังสารวัฏฏะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงการเกิดของคน และสัตว์ทั้งหลายก็แสดงถึงวัฏฏะ ๓ ประการนี้ ดังยกตัวอย่างองค์ประกอบทางนาม-ธรรม ที่นำสัตว์ไปอุบัติบังเกิดในสังสารวัฏฏ ก็ทรงชี้องค์ประกอบ ๓ อย่างคือ

กมฺมํ เขตฺตํ　　　มีกรรมเป็นเนื้อนา

วิญฺญาณํ พีชํ　　　มีวิญญาณเป็นพืช

ตณฺหา สิเนหํ　　　มีตัณหาเป็นยางเหนียว

ถ้าเราจัดพวกนี้เข้าในวัฏฏะ ๓ ตณฺหาสิเนหํ ก็คือกิเลสวัฏฏ เมื่อมีกิเลสวัฏฏก็มากลายเป็นกรรมนั่น ก็คือตัวอุณหภูมิ หรือตัวเนื้อนา พอมีกิเลส มีกรรม ก็ก่อออกมาเป็นวิบาก คือวิญญาณ แม้ในสายของปฏิจจสมุปบาทก็มีลักษณะอยู่อย่างนั้น

การปฏิบัติเพื่อตัดวัฏฏะ จึงหมายถึงการยุติกิเลส ซึ่งเป็นตัวเหตุสำคัญดังนั้นเวลาพูดถึงเรื่องของนิพพาน จะพูดถึงเรื่องของกิเลสมากกว่าจะพูดเรื่องของกรรม เพราะกรรมนั้นเป็นผลพวงมาจากกิเลสนั่นเอง ถ้าหากว่าละกิเลสไปได้ ขบวนการทั้งหมดก็ต้องพังไป แบบเดียวกับการตัดศีรษะงูทั้งตัวฉะนั้น

การปฏิบัติของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ดี ของพระอริยเจ้า ของพุทธศาสนิกชนที่มุ่งหวังผล คือพระนิพพาน เมื่อถึงจุดหนึ่งแล้วก็จะตัดวัฏฏะทั้ง ๓ ประการได้

ตณฺหกฺขฺโย คือเป็นความสิ้นไปแห่งตัณหา จะแสดงให้เห็นในรูปของการปฏิเสธ คือความไม่มี ในสิ่งที่เรามีกันอยู่

นิพพานทั้งหมดที่กล่าวมาเป็นการพูดถึงอีกฟากหนึ่งของโลก ซึ่งก็หมายถึงโลกุตตระ หมายความว่า ในชั้นของโลกียะ สัตว์โลกยังมีความเมา ยังมีความกระหาย ยังมีความอาลัย ยังวนเวียนอยู่ในวัฏฏะ แล้วยังตกอยู่ภายใต้อำนาจของตัณหา เพราะฉะนั้น นิพพานจึงไม่มีที่โลก โลกจึงไม่มีนิพพานในชั้นที่สมบูรณ์ แต่ถ้าจะถามว่านิพพานเกิดที่ไหน นิพพานก็เกิดในที่ ในความไม่มีของสิ่งที่โลกมีนั่นเอง

ตณฺหกฺขฺโย หมายความว่าในชั้นของโลกนั้น ยังประกอบด้วยตัณหาอยู่ เวลาหมดตัณหาในจุดนั้นเอง ก็จะกลายเป็นนิพพาน คือเป็นสภาพที่สิ้นไปแห่งตัณหา คืออาการทะเยอทะยานดิ้นรนของจิตที่ส่ายไปในวัตถุกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ จิตใจของบุคคลไปกำหนดว่าน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ ก็ก่อให้เกิดเป็นความมี ความเป็น ความกำหนัด ความยินดีในอารมณ์เหล่านั้น มีความเพลิดเพลินสยบอยู่ในอารมณ์เหล่านั้น

ภวตัณหา ความทะเยอทะยานอยากในความมี ความเป็น ตลอดจนการต้องการอุบัติบังเกิดในคติในภพที่เข้าใจกันว่าประณีต มีความสุขชั่วนิรันดร

วิภวตัณหา ความไม่ต้องการมี ไม่ต้องการเป็น จะต้องการให้พินาศทำลายไปจนถึงกับจะต้องการให้ขาดสูญ-ไป ในภาวะของนิพพานนั้นไม่มีอาการอย่างนั้น เพราะนิพพานเป็น ตณฺหกฺขโย คือเป็นความหมดไป เป็นความสิ้นไปแห่งอาการดิ้นรนทะเยอทะยานอยากแห่งจิต

วิราโค ได้แก่การปราศจากกำหนัด ความยินดี ความเพลิดเพลินในอารมณ์ต่าง ๆ ซึ่งลักษณะเหล่านี้ก็คล้าย ๆ กับสงบระงับความกระหายนั้นเอง แต่อย่าลืมว่าคำเหล่านี้เป็นคำที่เรียกว่า ไวพจน์ กัน คือคำที่ใช้แทนกัน บางครั้งจะเรียกโดยชื่อใดชื่อหนึ่ง แต่อาศัยที่เป็นธรรมที่ต้องอาศัยสัมผัสด้วยใจ การใช้คำเป็นการสื่อความหมายเพื่อให้เกิดความเข้าใจ จึงเข้าใจไปได้ไม่กี่เปอร์เซ็นต์ และต้องอาศัยคำเป็นอันมากมาใช้เป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจ ในสิ่งที่เรียกว่า นิพพาน

บางครั้งจะทรงยกย่องตัว **วิราคะ** ว่าเป็นยอดแห่งธรรมทั้งหลาย โดยแสดงว่า **วิราโค เสฏฺโฐ ธมฺมํ** ซึ่งหมายความว่า ลักษณะของนิพพานที่มีอาการดังกล่าวแล้ว หรือที่ปรากฏในที่อื่น ก็ชื่อว่าเป็นยอดแห่งธรรมทั้งหลายทั้งปวง

วิราคะ คือจิตที่ปราศจากกำหนัด หมายความว่า จิตคนโดยปกติจะมีราคะ

ราคะ เป็นชื่อของยาง เหมือนกับยางเหนียว หรือยางไม้ จะมีการยึดติดอยู่เรื่อยไป ยึดติดในสิ่งต่าง ๆ แต่พอปราศจากยางเหนียวก็ยึดไม่ติด ใจของพระอริยเจ้าที่เข้าถึงนิพพาน ก็มีลักษณะดังกล่าว แม้จะเกี่ยวข้องกับอารมณ์ภายในโลกอยู่เช่นเดียวกับชาวโลกทั่วไป แต่เนื่องจากยางอันเป็นเหตุให้ติดไม่มี ท่านก็ไม่ยึดติดในอารมณ์เหล่านั้น

นิโรโธ หรือ **นิโรธ** ซึ่งตัวนิโรธเองท่านก็ไขไว้ในธรรมจักรกัปวัตนสูตรว่า เกิดจากอาการของจิตที่สิ้นตัณหาที่สละกิเลสได้ ที่ถ่ายถอนตัณหาออกไปจากจิตใจได้ จิตหลุดพ้นจากอำนาจของตัณหาและไม่อาลัยในสิ่งที่หลุดพ้นและสละไปได้แล้ว

นิพพาน คือหมายถึงความดับเพลิงกิเลสและเพลิง-ทุกข์ ลักษณะเหล่านี้เป็นการใช้ถ้อยคำเพื่ออธิบายสภาพของนิพพานที่เป็น **ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ** คือวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตนดังกล่าว

เมื่อบุคคลกำหนดระลึกพินิจพิจารณา โดยอาศัยสิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ในปัจจุบันเช่นยกตัวอย่างว่า ความมัวเมาในเรื่องต่างๆ ซึ่งอาจจะน้อมนึกถึงบุคคลบางคน หรือเรื่องราวบางเรื่องขึ้นมาก็ได้

ตัวอย่างเช่น พระอภัยมัวเมาในรูปของนางละเวง ลักษณะก็เกือบบ้าไป แต่พอหายมัวเมาก็กลายเป็นพระราชาที่ดี เป็นพ่อที่ดี เป็นสามีที่ดี เป็นพี่ที่ดีของน้อง ตัวอย่างนี้ยังเป็นการมัวเมาน้อย ๆ และยังละไม่ได้หมด คือยังมัวเมาอย่างอื่นอยู่ แต่ก็ทำให้คนดีขึ้นมาได้เป็นพิเศษ

ถ้าหากว่าบุคคลสามารถย่ำยี ทำลายความมัวเมาในรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นไปได้โดยลำดับ บุคคลก็จะเห็นเป็นความโปร่ง ความเบา ความดับสนิทจากสิ่งเหล่านั้น และจิตใจของบุคคลก็จะน้อมไป เพื่อให้สามารถสัมผัสพระนิพพานได้ จิตที่น้อมนึกไปในลักษณะนี้จะมี ลักษณะเหมือนการ บรรยาย

ถึงสถานที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งน่าเที่ยวน่าทัศนายิ่ง เมื่อนึกบ่อย ๆ คิดบ่อย ๆ มันจะก่อให้เกิดเป็น

ฉันทะ ความพอใจ

วิริยะ ความเพียร

จิตตะ ความเอาใจใส่

และวิมังสา ความตริตรอง พิจารณา

เพื่อหาเหตุผล หาอุบายวิธีเพื่อจะไปสู่สถานที่นั้นให้ได้ แต่ว่าในชั้นของการปฏิบัติ คือการทำจิตให้สงบระลึกอยู่ถึงตัวความสงบ ระงับ เพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ เช่นเวลากิเลสบังเกิดขึ้น แล้วลองดูว่าถ้าไม่มีกิเลสเหล่านี้อาการเช่นนี้จะมีหรือไม่ บุคคลก็จะเห็นว่าไม่มีอาการเหล่านี้ ความพอใจในฟากตรงกันข้ามกับการถูกกิเลสกลุ้มรุมก็จะบังเกิดขึ้น และก่อตัวขึ้นภายในใจโดยลำดับ

การเพียรพยายามปฏิบัติเพื่อให้สัมผัสผล ก็จะดำเนินไปเรื่อย ๆ และเมื่อถึงจุดหนึ่ง บุคคลก็จะสัมผัสภาวะเหล่านั้นได้ตามกำลังแห่งการประพฤติปฏิบัติแห่งตน.

สงบใจเพื่อไกลทุกข์

พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ ฐิตญาโณ)
วัดบวรนิเวศวิหาร

อุปสมานุสสติ การตั้งสติระลึกถึงความสงบ คือ **พระนิพพานนั้น** คนทั่วๆไป หากมีความตั้งใจจริงสามารถปฏิบัติ เพื่อสัมผัสความสงบได้ตามสมควร โดยการทำความเข้าใจ และการกำหนดแนวในการปฏิบัติดังนี้

ประการแรกจะเห็นได้ว่า คำว่า **อุปสมะ** นั้น ใช้ในขั้นพื้นฐานทั่วๆ ไป คือในอธิษฐานธรรม ในระดับนี้แปลว่า สงบใจจากสิ่งที่เป็นข้าศึกต่อความสงบ ซึ่งหมายความว่าอารมณ์อันใดก็ตามที่ปรากฏขึ้นแก่จิตใจอาจจะเป็นตัวการทำลายความสงบในขณะนั้น หรือเป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้บุคคลกระทำความดีสืบต่อไปได้ ก็ให้สงบใจจากความคิดในเรื่องนั้น ซึ่งหมายความว่าในขณะเดียวกันกับใจที่ต้องคิดอารมณ์ เมื่อสงบจากอารมณ์ที่เป็นข้าศึก ใจก็ต้องคิดอารมณ์ที่ไม่เป็นข้าศึก ซึ่งเมื่อคิดไปแล้วกุศลที่ยังไม่เกิดก็จะเกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็จะเจริญเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้นภายในจิต

และคำว่า อุปสมะ ที่ได้รับได้ฟังกันซ้ำซ้อนเป็นร้อย ๆ ครั้งนั้น ก็คือคำว่า อุปสมะ ที่ปรากฏในคาถาพิจารณาทรากศพ ซึ่งผู้ที่ไปเกี่ยวข้องกับงานศพก็คงเคยได้ยินเกี่ยวกับถ้อยคำประโยคนี้ ที่ท่านใช้คำว่า.-

อนิจฺจา วต สงฺขารา	สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยงหนอ
อุปฺปาทวยธมฺมิโน	มีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ	เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป
เตสํ วูปสโม สุโข	การเข้าไปสงบระงับในสังขารทั้งหลายเหล่านั้นได้เป็นความสุขดังนี้

นัยะแห่งอุปสมะที่กล่าวถึงนี้ เน้นไปที่การพลัดพรากจากคน อันเป็นที่รักแห่งตน เป็นคาถาที่ปรารภถึงการล้มหายตายจากของบุคคลอันเป็นที่รักมาตั้งแต่ต้น แม้ในสมัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานท้าวสักกเทวราชก็ได้นำคาถานี้ขึ้นมากล่าว และได้ถือเป็นคาถากำหนดพินิจพิจารณาถึงทรากศพ ในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับบุพพเปตพลีอย่างที่ปฏิบัติกัน

ในชั้นนี้ก็คือการสอนให้ใช้ปัญญาพินิจพิจารณา ปรับใจให้ยอมรับความจริงถึงธรรมดา ซึ่งธรรมดาเหล่านี้ ใครจะยอมรับหรือไม่ยอมรับก็คงเป็นไปตามกฎเกณฑ์ตามเงื่อนไขของธรรมดา แต่การที่บุคคลสามารถปรับใจให้ยอมรับได้ ย่อมไม่เศร้าโศกในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความเศร้าโศก ย่อมไม่ร้องไห้พิรี้พิไรรำพัน ในอารมณ์อันคนทั่วไปต้องร้องไห้พิรี้พิไรรำพัน ตลอดถึงความทุกข์ ความโทมนัสเป็นต้น ก็จะไม่เกิดขึ้นเพราะอารมณ์เหล่านั้น ซึ่งทรงสอนให้พิจารณาว่า สังขารทั้งหลายเป็นของไม่เที่ยงหนอ นี่ก็คือตัวความจริง ที่ไม่มีสังขารธรรมเหล่าใดในโลกนี้พ้นไปจากกฎเกณฑ์ข้อนี้ได้ ไม่ว่าสังขารทั้งหลายจะมีใจครองหรือไม่มีใจครอง ที่เรียกว่า.-

อุปาทินกสังขาร คือ สังขารที่มีใจครอง เช่น คน สัตว์

อนุปาทินกสังขาร คือ สังขารที่ไม่มีใจครอง เช่น ภูเขา ต้นไม้ ก้อนหิน แผ่นดิน เป็นต้น

แต่สรุปแล้วก็คือ สังขาร เมื่อเป็นสังขารก็ต้องมีความไม่เที่ยง เป็นธรรมดาประการหนึ่ง

ลักษณะของความไม่เที่ยงที่ควรกำหนดพินิจพิจารณานั้น ก็คือการที่สังขารเหล่านั้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะต้องมีการเสื่อม สลาย และแตกทำลายไปในที่สุด ส่วนช่วงเกิดถึงช่วงแตกทำลายนั้น จะช้าหรือเร็วก็ตามแต่ที่แน่นอนที่สุดก็คือ ต้องมีการแตกทำลาย แม้แต่โลกอันกว้างใหญ่ไพศาลก็มีพระพุทธบรรหารแสดงว่า ถึงโอกาสหนึ่งโลกก็จะต้องแตกทำลายเยี่ยงสังขารทั้งหลาย และไม่มีสังขารเหล่าใดที่จะหลุดพ้นไปจากเงื่อนไขเหล่านี้ไปได้

สังขารทั้งหลายทั้งปวงเมื่อดำรงอยู่ ก็ประกอบด้วยความเปลี่ยนแปลงไปทุกขณะ จะเปลี่ยนแปลงเห็นได้ชัดหรือไม่ชัดนั้น ก็ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยของสังขารเหล่านั้น ถ้าหากว่าเหตุปัจจัยอันเป็นองค์ประกอบให้การดำรงอยู่ของสังขารเหล่านั้นมั่นคง ความเปลี่ยนแปลงของสังขารเหล่านั้นก็เห็นได้ชัด เช่น ความเปลี่ยนแปลงของภูเขากับความเปลี่ยนแปลงของต้นไม้ องค์ประกอบของความเป็นภูเขา กับต้นไม้แตกต่างกัน สิ่งทั้งสองนั้นมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ แต่ความเปลี่ยนแปลงของต้นไม้เห็นได้ชัดมากกว่า เพราะองค์ประกอบของความเป็นภูเขานั้นหนักแน่นกว่า แต่ภูเขา

ก็มีความเปลี่ยนแปลง เพราะการดำรงอยู่ของสังขารทั้งหลายนั้น เป็นการดำรงอยู่เพียงชั่วขณะเท่านั้นเอง มีอาการไหลไปมาอย่างกระแสน้ำ กระแสไฟอย่างที่ทราบกัน

ดังนั้น การเกิดขึ้นของสังขาร และความเสื่อมลงของสังขารจึงเป็นธรรมประการหนึ่ง แม้การแตกดับไปของสังขารก็เป็นธรรมอีกประการหนึ่ง ซึ่งเรื่องเหล่านี้ ในชั้นของการศึกษาที่เรียกว่าปริยัติ หรือชั้นของการพินิจพิจารณาที่เรียกว่าขั้นปฏิบัติระดับหนึ่งนั้น ก็ทำไม่ค่อยยากเย็นอะไรเท่าไหร่ แต่เมื่อเกิดเรื่องราวเหล่านั้นขึ้นมา ซึ่งเป็นการพิสูจน์ทดสอบว่า เราได้เข้าถึงความจริงเหล่านั้น หรือไม่เป็นปัญหาที่ต้องแสวงหาคำตอบ เพราะโดยปรกติแล้ว แม้จะสวด **อภิณหปัจจเวกขณะ** กันมาเป็นเวลานาน แต่พอสังขารที่เกิดขึ้นมีความแตกดับไปเป็นธรรมดาก็ไม่อาจที่จะห้าม **โสกปริเทวทุกขโทมนัส** ที่บังเกิดขึ้นภายในจิตใจได้

ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ? ทั้งนี้ก็เพราะว่าไม่สามารถจะเข้าไปสงบระงับในสังขารทั้งหลายเหล่านั้นได้เนื่องจากจิตใจยังไปยึดถือในความเป็นเรา เป็นของเรา หรือแม้แต่ความเป็นตัวเป็นตน ของเราในสังขารเหล่านั้น

ดังนั้นในชั้นนี้ โบราณบัณฑิต มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ได้แสดงนัยะ เพื่อเป็นหลักในการกำหนดระลึกรู้ถึง-ความจริงไว้โดยประการต่าง ๆ เช่น เมื่อมีการพลัดพรากจากไป ตามที่ทรงสอนให้พิจารณาว่า

เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งหลายทั้งปวงไป

ซึ่งเป็นธรรมดาอีกประการหนึ่งนั้น เวลามีการพลัดพรากจากไปจริง ๆ จิตที่ได้ฝึกปรืออบรมมา จะมีสติเป็นตัวระลึก และปัญญาเป็นตัวเข้าไปรู้ถึงกรณีนั้น ๆ ว่าควรระลึกปฏิบัติอย่างไร ข้อนี้ ถ้าลองตั้งขึ้นเป็นคำถามก็จะได้เป็นคำถาม ๓ ข้อ ด้วยกัน คือ

อะไร ?

อย่างไร ?

ได้ประโยชน์อย่างไร ?

ในกรณีของการพลัดพรากนั้น สติระลึกทันว่าเป็นความตาย มีลักษณะอย่างไร คือเป็นธรรมดาประการหนึ่งของชีวิต การร้องไห้ เสียใจ จึงไม่ได้ประโยชน์อะไร อย่างที่ทรงแสดงไว้ในพระสูตรว่า การร้องไห้ การคร่ำครวญ

พิรี้พิไรรำพันของญาติที่อยู่ในโลกนี้นั้น ผู้จากไปก็ไม่ได้รับรู้ถึงความเศร้าโศก เสียใจของญาติ เพราะฉะนั้นการร้องให้เสียใจในกรณีนี้ จึงไม่มีประโยชน์อะไร เพราะเป็นการทำลายตัวเองแม้จะถือว่าเป็นการเสียสละ ก็ไม่รู้ว่าเสียสละให้แก่ใคร เพราะคนที่เราคิดว่าเราเสียสละให้ เราเสียใจให้เขาก็ไม่ได้รับรู้การเสียสละเหล่านั้นของเรา หรือความเศร้าโศกเสียใจของเรา และในกรณีที่สามารถปรับใจได้ เราก็อาจจะได้คำถามเช่นที่กล่าวแล้วว่า ความตายคืออะไร ? ความตายคือความพลัดพรากเป็นธรรมดาประการหนึ่ง เป็นกฎเกณฑ์ เป็นเงื่อนไขของธรรมชาติประการหนึ่ง

ได้ประโยชน์อย่างไร ? ก็เป็นการเรียนความจริงของชีวิตว่าทุกชีวิตนั้นจะต้องเป็นอย่างนี้เป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความเป็นอย่างนี้ไปได้ วันนี้เป็นวันตายของเขา พรุ่งนี้มะรืนนี้อาจจะเป็นวันตายของเราก็ได้

ในชั้นนี้ ใจก็ได้ชื่อว่า สงบในสังขารทั้งหลายลงไปได้ คือไม่นำไปปรุงคิดในกรณีที่เป็นไปไม่ได้ เพราะแม้จะร้องให้จนน้ำตาเป็นสายเลือด ก็ไม่เปลี่ยนแปลงสิ่งที่เกิดขึ้นให้เป็นไปตามที่เราต้องการได้เพราะว่าข้อนี้เป็นกฎธรรม-

ชาติอีกประการหนึ่ง อย่างที่สวดกันว่า **ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ** ปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้นตามปรารถนาก็เป็นทุกข์ หรือแม้แต่การเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เราไม่ชอบก็เป็นทุกข์ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็เป็นบทที่สวด สาธยายกันอยู่เสมอ

ปัญหาสำคัญในกรณีนี้ จึงจะต้องเป็นความรู้ซึ้งเข้าถึงใจ ที่มีสติ ระลึกทัน มีปัญญาเข้าไปพินิจพิจารณาแล้วก็ตัดได้ ทั้งนี้ต้องอาศัยความเพียรพยายาม ในการเพ่งพินิจพิจารณาต่ออารมณ์ที่บังเกิดขึ้นในแต่ละขณะ คือพิจารณากันอยู่เสมอ ด้วยการปฏิบัติตามนัยะนี้ บุคคลก็สามารถสัมผัสขอบข่ายของนิพพาน ซึ่งมีลักษณะ ที่เรียกว่า **สนฺทิฏฺฐิกํ นิพฺพานํ** คือ นิพพานที่เราเห็นได้ในขณะนั้นว่าเป็นการดับได้ทั้งเพลิงกิเลส และเพลิงทุกข์จริง ๆ อย่างน้อยก็ชั่วขณะหนึ่ง ชั่ววันหนึ่ง หรือหลายวัน หรือว่าเป็นเดือนหนึ่ง เป็นต้น เราดับได้มากน้อยเท่าไหร่ก็ตามนั่นคือความสุขที่สัมผัสได้ จากการสงบระงับ ดับกิเลส

ข้อนี้จะเห็นได้ว่า ในเรื่องความสุขกับความทุกข์นั้น มีเหตุปัจจัยที่อยู่ตรงกันข้าม แล้วตัวเองก็อยู่ตรงกันข้าม อัน

เป็นลักษณะของเหรียญที่มีสองหน้า อยู่คนละด้านกันเท่านั้นเอง

ในขณะที่บรรเทากิเลสต่าง ๆ เป็นเหตุเกิดแห่งความทุกข์นั้น กุศลธรรมที่ทำหน้าที่บรรเทาสงบระงับดับกิเลสก็กลายเป็นเหตุแห่งความสุขในชั้นนั้น ๆ ดังนั้น ไวยพจน์ของนิพพาน ที่ทรงจำแนก แสดงเอาไว้เป็นอันมากในชั้นหนึ่ง ในระดับหนึ่งบุคคลสามารถปฏิบัติด้วยอาศัย **สติสัมปชัญญะ** และ**ความเพียร** ซึ่งได้ฝึกปรือ อบรมมาด้วยหลักของ **อานาปานสติกรรมฐาน** เป็นต้น มีความแกล้วกล้า มีความรวดเร็ว ว่องไว สามารถที่จะระลึกรู้และตัดสินอารมณ์ต่าง ๆ ได้ แล้วปฏิบัติไปตามสมควรแก่กรณีนั้น ๆ ได้

ไวยพจน์นิพพานที่ว่า ธรรมอันเป็นเครื่องย่ำยีเสียซึ่งความเมา บรรดาความเมาทั้งหลายนั้น คนเราสามารถที่จะเมาได้มากมายเหลือเกิน เช่น อาจจะเมาในเรื่องรูปร่าง ทรัพย์สมบัติ วิชาความรู้ ฐานะทางสังคม เกียรติยศศักดิ์ศรีเป็นต้น ซึ่งถ้าหากบุคคลมีสติระลึกทันว่า สิ่งเหล่านี้เป็นเพียงอุปกรณ์ในการดำรงชีวิต เป็นบทบาทที่ถูกกำหนดให้

แสดงในละครของโลกเท่านั้นเอง หน้าที่ของเราก็คือพยายามใช้อุปกรณ์ในการดำรงชีวิตให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและเกิดประโยชน์แก่บุคคลอื่น กับใช้บทบาทที่ถูกกำหนดให้แสดงให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่บุคคลอื่น มันก็หยุดยั้งความเมาไว้ได้ ดังที่ทรงแสดงไว้ว่า

ยโส ลทฺธาน มชฺเชยฺย คนได้ยศแล้วไม่ควรเมา

แม้ในกรณีของลาภ วิชาความรู้ รูปร่าง ฐานะทางสังคม ทรัพย์สินเป็นต้น ก็มีนัยะเช่นเดียวกัน เพราะถ้าเริ่มที่ความเมาแล้ว ต่อไปจะกลายเป็นมานะ คือความถือตัวด้วยอำนาจ ของยศ ทรัพย์ วิชา ความรู้ เป็นต้น พอมานะมีปริมาณสูงขึ้น ก็จะกลายเป็นอติมานะ คือดูหมิ่นคนอื่นจนถึงกับยกตนข่มท่าน แต่ถ้าตัวสติทำหน้าที่ระลึกรู้ตัวเสียตั้งแต่ตอนต้น โดยการปรับใจให้ยอมรับความจริงตามที่กล่าวแล้ว ก็จะสามารถบรรเทาความเมาเหล่านั้นได้ เมื่อสามารถบรรเทาความเมาได้ ก็อาจใช้อุปกรณ์เหล่านั้น หรือฐานะตำแหน่งเหล่านั้น ให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตน และผู้อื่นได้เป็นอันมาก

ข้อนี้มีตัวอย่างบุคคลให้เห็นได้ทั้ง ๒ ด้าน คือด้านที่มัวเมาในลาภสักการะ ชื่อเสียง รูปร่างเป็นต้น กับบุคคลที่สามารถบรรเทาความเมาลงไปได้ คือไม่ถึงกับย่ำยีความเมาให้พินาศไปแต่ก็บรรเทาได้ เมื่อความรุนแรงของความเมาเบาบางลง ก็อยู่ในจุดหนึ่งที่เรียกว่า **สัญญา** คือความสำนึกเป็นความสำนึกรับผิดชอบต่อภาวะต่อหน้าที่ของตน ทำตนให้เหมาะสมแก่ฐานะ แก่ภาวะเหล่านั้น เช่น เป็นสมณะ แปลว่าผู้สงบ ก็สำนึกถึงความสงบ ที่จริงสมณะก็คือความเป็นอย่างหนึ่งเหมือนกัน หรือความเป็นผู้หญิงผู้ชาย เป็นอุบาสก อุบาสิกา เป็นพ่อ แม่ มันก็กลายเป็นสัญญา คือความสำนึกที่สัมพันธ์กับฐานะหน้าที่และความรับผิดชอบ อันตนจะต้องกระทำให้เหมาะให้ควรแก่ความเป็นเหล่านั้น เป็นความเมาที่เจือจาง แต่กลับอำนวยประโยชน์ให้ในชั้นโลกียสุขได้เป็นอย่างดี

ปิปาสวินโย คือธรรมที่เป็นเครื่องนำออกซึ่งความกระหาย จะต้องอาศัยการพิจารณาให้เห็นโทษของกิเลสสายโลภะ ไม่ว่าจะเรียกว่า **ตัณหา รติ** ความยินดี **นันทิ** ความเพลิดเพลิน หรือเรียกว่า **โลภะ** ความโลภ หรือความ

ลโมบ หรือความเพ่งเล็งโลภอยากได้ก็ตามเป็นเรื่องของกิเลสสายนี้ เมื่อเกิดความกระสันอยากในอารมณ์ ความกระหายสิ่งนั้น สิ่งนี้ คืออยากได้ในอารมณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น สติ จะทำหน้าที่ระลึกอย่างไร ? ก็ตอบได้ว่า ความอยาก ความยินดีความพอใจ ความเพลิดเพลิน มีอาการเร่าร้อน มีอาการทำใจให้ส่ายไปในอารมณ์ต่างๆ ไม่สามารถสงบอยู่ในอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งได้ ซึ่งบางครั้งพระพุทธเจ้าทรงอุปมาว่าเหมือนกับคนที่เพลินเข้าไปชมอุทธยาน ซึ่งวิจิตรตระการตาด้วยพันธุ์ไม้ ดอกไม้นานาชนิด เป็นความเพลิดเพลินที่ลืมวันลืมคืน หรือเหมือนกับนกที่ทรงเล่าว่าเพลิดเพลินต่อกลิ่นหอม และรสหวานของเกษรดอกได้ ไปคลุกเคล้าอยู่ในดอกบัวบานจนดอกบัวหุบกลีบ ก็ไม่รู้สึกตัว และในที่สุดก็ถูกขังอยู่ในนั้น

ลักษณะกระหายของอารมณ์ต่าง ๆ ก็ในทำนองนั้นบางครั้งก็ทรงเล่าเป็นนิทานว่า มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง ไปพบช้างตาย ก็กัดกินเนื้อช้างที่ตายนั้นด้วยความเพลิดเพลิน ด้วยความกระหยิ่มด้วยความพอใจว่า บัดนี้เราไม่ต้องเดือดร้อนด้วยเรื่องอาหารอีกแล้ว เพราะมีเนื้อช้างอยู่เป็นอันมาก กัด

กินจนตัวเองทะลุเข้าไปอยู่ในท้องช้าง ก็ยังไม่รู้สึกตัว ต่อมาช้างถูกน้ำซึ่งเอ่อล้นขึ้นมากซัดลงไปในน้ำ แล้วช่องท้องที่สุนัขจิ้งจอกลงไป ก็ถูกบีด ในที่สุด สุนัขจิ้งจอกนั้นก็ต้องทุกข์ทรมานเพราะอาหารที่ตัวเองกระหยิ่ม ที่พอใจนั่นเอง

นี้เป็นการแสดงให้เห็นว่า เวลาความอยากมันเกิดขึ้นครอบงำจิตใจ จนถึงขั้นกลุ้มรุมจิตใจแล้ว เหตุผลสติปัญญาที่จะใช้พินิจพิจารณาในแง่อื่น ในมุมอื่นก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ในชั้นนี้ถ้าสตระลึกทันโดยนัยะดังกล่าว ก็จะเกิดคำถามว่าอะไร ? ความกระสันอยาก มีอาการอย่างไร ? แผดเผาเร่าร้อน กระสับกระส่ายไปในอารมณ์ต่าง ๆ และมีประโยชน์อย่างไร ?

เราจะมองเห็นได้ชัดเจนว่า ความกระสันอยากในบางเรื่องหรือในบางกรณีแล้ว มีอยู่เป็นอันมากไม่เกิดประ-โยชน์อะไรขึ้นมาเลย เพราะในแง่ของการบริโภคใช้สอยนั้นเราก็บริโภคใช้สอยไปตามความจำเป็นของร่างกาย การมุ่งที่จะแสวงหาสิ่งเหล่านั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ สิ่งที่เป็นรูปของวัตถุ มาเพื่อตอบสนองความต้องการของตน เพื่อแสดงความมี ความเป็น ความยิ่งใหญ่ของตน ก็เป็นความเหนื่อย

เปล่า เพราะในที่สุดแล้วบุคคลก็จะต้องทิ้งสิ่งเหล่านั้นไป ทำนองเดียวกับคนที่เดินทางบนเรือซึ่งอยู่กลางมหาสมุทร มีความอยากได้ในสินค้านั้น ๆ เก็บรวบรวมไว้ในส่วนใดส่วนหนึ่งบนเรือ แต่แล้วก็เอาอะไรไปไม่ได้ เพราะเวลาลงจากเรือไปก็ต้องทิ้งของเหล่านั้นไว้ภายในเรือ

โลกก็มีลักษณะเช่นนั้น เพราะฉะนั้นความอยากจึงอยู่ในชั้นของการบรรเทา ถ้าบรรเทาได้ สงบระงับได้ ดังนั้น ธรรมในระดับทั่วไป จึงทรงใช้คำว่าบรรเทาไว้มาก คือระงับความรุนแรงของสิ่งเหล่านี้ อย่าลืมว่า กิเลสสายนี้ หรือกิเลสสายอื่น ๆ พระพุทธเจ้าทรงอุปมาว่าเป็นไฟ ซึ่งมีลักษณะแผดเผา ก่อให้เกิดความเร่าร้อนและมีลักษณะของการทำลายล้าง แต่ในแง่หนึ่งนั้นเราก็ขาดไฟไม่ได้ ในระดับของโลก เราก็ต้องอิงอาศัยไฟ ไฟจะอำนวยประโยชน์ให้แก่บุคคลเหล่านั้นได้ในระดับใด ? คือระดับที่สามารถควบคุมมันได้ตราบใดที่เราควบคุมไฟได้ ไม่ว่าจะเป็นไฟฟ้า ไฟป่า หรือไฟอะไรก็ตาม ถ้าเราควบคุมมันได้ เราก็จะใช้ประโยชน์จากไฟนั้นได้ แต่วันใดที่ไฟลุกลาม ลุกไหม้ และเราคุมไว้ไม่ได้ นั่นคือตัวอันตราย จิตใจที่ถูกกิเลส คือความ

กระหาย ความกระสันอยาก ความทะเยอทะยานดิ้นรนส่าย ไปในอารมณ์ต่าง ๆ ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน และทำอย่างไร จึงจะคุมไว้ได้ อย่าให้ถึงกับเป็นความอยากที่ละเมิดกุศล-กรรมบถ เพราะในระดับที่เป็นกุศลกรรมบถนั้น ก็ไม่ได้พูดให้เราดับ หรือละความโมบ พูดเพียงแต่ว่า อย่าโลภอยากได้ของ ๆ คนอื่น

เพราะฉะนั้น ความอยากในอารมณ์ต่าง ๆ ก็บรรเทาแต่เพียงว่า อย่าให้ถึงอยากได้ในของ ๆ คนอื่น จิตใจของบุคคลก็จะมีความสงบ เรื่องราวที่เกี่ยวกับการแบ่งแยก การเบียดเบียน การใส่ร้ายกัน ตลอดจนถึงแย่งชิงทรัพย์มรดกจนฆ่ากันในหมู่ญาติพี่น้องก็ไม่เกิดขึ้น นี่ก็เป็นความสงบระงับ ดับทั้งส่วนที่เป็นกิเลส และส่วนที่เป็นทุกข์

อาลยสมุคมาโต คือถอนเสียซึ่งความอาลัย ก็มีลักษณะเช่นนั้น ความอาลัยส่วนมากจะเกิดขึ้นในกรณีที่มีการพลัดพรากจากไปของปิยชน คนที่รัก ดังกล่าวแล้วปัญหาที่จะต้องสอบถามใจของตัวเอง ก็คือว่า มันได้อะไรขึ้นมาในการอาลัย ในการเสียดายนั้น คนที่ตายก็ตายไปแล้วถ้าอาลัยแล้วฟื้นก็น่าจะอาลัยอยู่ หรือทรัพย์สมบัติที่หายไป

จะนอนก่ายหน้าผากเสียใจมันก็หายไปแล้ว และบางครั้งที่แน่นอนเหลือเกินว่า ไม่มีโอกาสที่จะได้กลับคืนมา เช่นของที่ตกในทะเล หรือตกโดยไม่รู้ที่ตก ถึงอาลัยไปมันก็เท่านั้น เพราะทรัพย์สมบัตินั้นก็เสียไปแล้ว แต่ก็กลับทำลายสุขภาพจิตของตัวเองให้ทุพพลภาพอีก สติปัญญาที่ระลึกได้ก็สามารถระลึกรู้ทัน และก็ตัดกระแสอารมณ์เหล่านั้นลงไปได้

สิ่งที่อาลัย ในบางครั้ง จึงทรงใช้แต่เพียงว่า คือกามคุณ เพราะโลกเราไม่มีอะไรอื่นนอกไปจาก อารมณ์ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และสิ่งที่เรียกว่า **ธรรมารมณ์** ก็คือกลุ่มรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่เก็บไว้ภายในใจนั่นเอง บางครั้งจึงเรียกว่าอารมณ์ ๖

เวลาบุคคลอาลัย ก็คืออาลัย เมื่อกำหนดว่าสิ่งเหล่านั้นน่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ แต่ก็มีการพลัดพรากจากไปในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง การอาลัยจึงไม่เกิดประโยชน์ แม้แต่ว่าญาติพี่น้องจากไปอยู่ที่ใดที่หนึ่ง เช่นไปอยู่ต่างประเทศเป็นต้น เราคิดถึงเป็นห่วงเป็นใย มันก็แก้ปัญหาอะไรไม่ได้ กลับบ่อนทำลายสุขภาพจิตของตัวเองให้เสื่อมลงไปเปล่า ๆ แต่ถ้าเราสงบ ระงับ ดับอาลัยได้ว่า เด็กโตแล้ว

เป็นผู้ใหญ่แล้ว ช่วยตัวเองได้ สมมุติว่าเกิดเรื่องร้ายขึ้น แต่เราก็อยู่กันคนละทวีป เราก็ไม่สามารถไปช่วยอะไรแกได้ ควรทำใจให้สงบ อย่างน้อยก็ด้วยอุเบกขา ในพรหมวิหาร ก็จะเป็นการบรรเทาความรู้สึกอาลัยลงไปได้ ความทุกข์ที่เกิดขึ้น เพราะความคิดถึงเป็นห่วงเป็นใยในกรณีนั้น ๆ ก็สงบระงับตามไป

ดังนี้จะเห็นได้ว่า นี่ก็เป็นการสัมผัสนัยะของนิพพานที่เรียกว่าเป็น **ตทังควิมุติ** คือจิตหลุดพ้นด้วยอำนาจกิเลสด้วยองค์นั้น ๆ ด้วยอารมณ์นั้น ๆ และเป็นความดับเย็น ที่เราสามารถเห็นกันได้ในปัจจุบัน ที่เรียกว่า **สนฺทิฏฐิก-นิพพานํ** ซึ่งอาจจะเป็นหนึ่งในแสน ในล้านของนิพพานที่แท้จริงก็ตาม แต่เป็นการอธิบายให้เห็นว่า ธรรมคือนิพพาน ซึ่งเป็นอุดมการณ์สูงสุดในพระพุทธศาสนา ในระดับหนึ่งหรือชั้นหนึ่งนั้น เราสามารถที่จะปฏิบัติให้สัมผัสได้ และเมื่อการปฏิบัติเพิ่มขึ้น สูงขึ้น ลักษณะของนิพพานที่เราสัมผัสก็จะเพิ่มขึ้นสูงขึ้นโดยลำดับ ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัติของแต่ละคน.

"พึงเจริญพระนิพพานให้แจ้ง"

ส่วนปรมัตถปฏิปทา

ประจวบ

(๑) "นิพพิทา" ความเบื่อหน่าย

๑.๑ ท่านทั้งหลายโปรดได้พิจารณาจงมาดูโลกนี้ อันตระการตาดุจราชรถ ที่พวกคนโง่เขลายินดีหมกอยู่ แต่ผู้รู้หมายถึง พระอรหันต์ขีนาสพหรือสัมมาสัมพุทธเจ้าหาได้ข้องเกี่ยวอยู่ไม่

๑.๒ ผู้ใดจักระวังจิตของผู้นั้นเอง คือไม่ปล่อยจิตให้เพลิดเพลินยินดีในบัญจกามคุณ ท่านผู้นั้นย่อมพ้นจากบ่วงแห่งมารหมายถึงมารทั้ง ๕ เหล่า คือ กิเลสมาร ขันธ์มาร เทพบุตรมาร. อภิสังขารมาร, มัจจุราชมาร จะตามหาไม่พบ.

องค์สมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ทรงตรัสชี้ชวนให้เหล่าพุทธบริษัททั้ง สี่. พิจารณาดูโดยใช้โยนิโสมนสิการโลกทั้งหลายอันตระการตา เปรียบด้วยพระราชรถแต่ครั้งโบราณ อันตกแต่งด้วยจิตรกรรมและศิลปกรรมพร้อมด้วย

เครื่องอลังการอย่างสง่างามสมเป็นพระราชรถทรง เพื่อมิให้หลงชม เปรียบดุจดูละครเห็นแก่ความสนุกเพลิดเพลินทรงให้พวกเราหยั่งซึ้งลงไปถึงคุณโทษประโยชน์แห่งสิ่งนั้น ๆ อันคุมเข้าเป็นโลก ดุจดูละครแห่งชีวิตเพ่งให้เห็นคติดีชั่วที่ต้องแสดงไปตามเรื่อง ด้วยกำหนดรู้คติของคนเขลาโง่และคนฉลาด ซึ่งจะได้ไม่ตื่นเต้นไม่ติดอยู่กับสิ่งนั้น ๆ

ท่านผู้ใดสำรวมจิตไว้อยู่ ไม่ปล่อยให้เพลิดเพลินหลงระเริงพัวพันในสิ่งอันล่อใจเหล่านั้น ผู้นั้นจักพ้นจากบ่วงแห่งมาร อาการสำรวมจิตมี ๓ ประการ คือ.-

๑. สำรวมอินทรีย์มิให้มีความยินดีครอบงำ ในเมื่อเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้อง โผฏฐัพพะ อันน่ายินดีปรารถนา

๒. สำรวมโยนิโสมนสิการกัมมัฏฐานอันเป็นปฏิปักษ์ต่อกามฉันทะ คือ อสุภและกายคตาสติ หรือยังจิตให้สลดคือ มรณาสติ คือคิดถึงความตายเป็นธรรมดา

๓. เจริญวิปัสสนา คือ พิจารณาสังขารทั้งหลายแยกออกเป็นขันธ์ โดยกำหนดให้เห็นเป็นสภาพไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ด้วย ปัญญา, ญาณ, วิมุติ, วิมุติญาณทัศนะวิสุทธิ.

กิเลสกาม คือเจตสิกอันเศร้าหมองชักให้ยินดีรักใคร่ให้อยากได้ คือตัณหาความทะยานอยาก เกิดราคะความกำหนัด อรติความขึ้งเคียดแย่งชิงเอามาเป็นของตน จัดว่าเป็นมาร เพราะเป็นโทษล้างผลาญคุณงามความดีและ ทำให้เสียคน จากวัตถุกาม คือ เห็นรูปทางตา ได้ยินเสียงไพเราะทางหู ได้ดมกลิ่นทางจมูก ได้ลิ้มรสทางลิ้นทวารปากได้สัมผัสทางกาย อันน่าชอบใจ จัดว่าเป็นบ่วงแห่งมาร เพราะเป็นอารมณ์เครื่องมัดจิตใจให้ติดอยู่ในอำนาจของมาร บ่วงมารทั้งหลายนี้จักถูกเปลื้องหลุดไป จักไม่อาจคล้องเข้าให้ติดอีกได้.

ด้วยเหตุ ๓ ประการคือ.–

๑. **อนิจจัง** ความไม่เที่ยง แปรปรวน เปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนมีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น เสื่อมสูญเปลี่ยนแปลงในท่ามกลาง และความหมดสิ้นไปในเบื้องปลายในที่สุด สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและความเสื่อมสิ้นไป. เป็นธรรมดา ไม่เลือกว่าเป็นสังขารชนิดใด ปราณีตก็ตาม ทรามก็ตาม เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป สลายไปในที่สุด

๒. **ทุกข์** ความเป็นทุกข์แห่งสังขาร ย่อมกำหนดเห็นทุกขตา อย่างนี้.–

๒.๑ สภาวะทุกข์ คือทุกข์ประจำสังขาร ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ

๒.๒ ปกิรณกทุกข์ คือทุกข์จร ได้แก่ โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาส

๒.๓ นิพัทธทุกข์ คือ ทุกข์เนืองนิตย์ ได้แก่ ทุกข์เป็นเจ้าเรือน มี หนาว ร้อน หิว กระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ เป็นของระงับได้ง่ายแต่ถูกเข้าอย่างรุนแรงก็เหลือทนอยู่เหมือนกัน

๒.๔ พยาธิทุกข์ หรือทุกข์เวทนา มีประเภทต่าง ๆ ตามสมุฏฐาน โรคา, ไข้เจ็บ หรืออวัยวะไม่ทำงานตามหน้าที่ เช่นเคยปกติ แสดงมาในศิริมานันทสูตร

๒.๕ สันตาปทุกข์ คือความรุ่มร้อนหรือทุกข์ร้อนได้แก่ความกระวนกระวายใจเพราะถูกไฟคือกิเลส ราคะ โทสะ โมหะ เผาผลาญ ทุกข์นี้มีมาในอาทิตตปริยายสูตร เกิดเพราะถูกกิเลสเผา ดุจถูกความร้อนแสบอันเกิดเพราะถูกไฟลวก อุปมาเช่นนั้น

๒.๖ วิบากทุกข์ คือเกิดจากผลของกรรม ได้แก่ความเร่าร้อนใจ ถูกโทษทางอาญาบ้านเมือง พบความวิบัติ ต้องวอดวาย ความตกยาก และตกอบายนรก

๒.๗ สหคตทุกข์ ทุกข์ไปด้วยกัน หรือทุกข์กำกับกัน ได้แก่ทุกข์มีเนื่องมาจากวิบูลย์ผล ดังแสดงมาในโลกธรรมสูตร กล่าวว่า ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข พอเป็นที่เข้าใจว่า มีลาภคือทรัพย์ ต้องเฝ้าระวังจนไม่เป็นอันหลับนอนได้โดยปกติ บางทีต้องเสียชีวิตเพราะป้องกันทรัพย์จากเหล่าโจรผู้ร้าย มียศ ได้รับแต่งตั้งสูงขึ้นใหญ่กว่าคนสามัญเป็นชั้น ๆ สิ่งของเครื่องใช้ตึกรามบ้านช่องห้องหอก็ต้องสูงกว่าคนสามัญ จำต้องใช้เงินทรัพย์สินมากเกินกำลัง ต้องมีภาระมาก ไม่ค่อยมีเวลาเป็นของตนเอง เป็นที่เกาะอยู่อาศัยของคนอื่นจนนุงนัง ต้องพลอยสุขทุกข์ด้วยตามที่ได้รับคำสรรเสริญเยินยอ เหมือนเหล้าหวาน ชวนเพลินไปว่าตนดีด้วยแรงของโมหะ จึงต้องมีสติระวังไม่ให้เผลอตัวได้ คำสรรเสริญของผู้อื่นยั่วยวนอยู่เสมอ มีสุขแล้วตามอัตภาพ ก็ยังปรารถนายิ่งขึ้นไม่รู้จักพอ จึงยังไม่รู้อิ่ม เป็นอันไม่ใช่สุขที่แท้จริงเพราะเสื่อมได้ทั้งหมด จึงเป็นทุกข์กำกับอยู่เสมอ

๒.๘ อาหารปริเยฏฐิทุกข์ ได้แก่ทุกข์ในการทำมาหากิน ได้แก่อาชีวทุกข์ เนื่องด้วยการหาเลี้ยงชีพเลี้ยงชีวิตในวงการค้าต้องทำการแข่งขันกันตัดรอนกัน ผลาญชีวิต

กันเพราะผลประโยชน์ขัดกัน มีการคดโกงแสวงหาประโยชน์ในทางมิชอบ หาได้เท่าใดไม่รู้จักพอ

๒.๙ วิวาทมูลกทุกข์ มีวิวาทเป็นมูลเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ไม่โปร่งใจ หวั่นหวาด กลัวแพ้ มาจากทะเลาะกัน สู้คดีกัน ทำสงครามรบกันก็ดี เข้ารุกล้ำอธิปไตยทำลายทรัพย์ตลอดจนชีวิตชาติ

๒.๑๐ ทุกข์ขันธ์ คือทุกข์รวบยอด หมายเอาสังขารคือที่ประชุมของขันธ์ ๕ "โดยย่ออุปาทานยึดขันธ์ ๕ เป็นทุกข์ เห็นรูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ, เป็นตัวตน เรา เขา วิตกกังวลนานาประการ

๓. อนัตตา ความเป็นอนัตตาแห่งสังขาร ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็น "อนัตตา"

๓.๑ เพราะไม่อยู่ในอำนาจ หรือผืนความปรารถนาได้ ดังได้แสดงใน อนัตตลักขณสูตร "ถ้าปัญจขันธ์เป็นอัตตาไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ จะพึงได้ตามในปัญจขันธ์ปรารถนาว่า ขออย่าให้ปัญจขันธ์ของเราจงเป็นอย่างนี้เถิดจงอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย เหตุใดปัญจขันธ์เป็นอนัตตา เหตุ

นั้น ปัญจขันธ์จึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และไม่ได้ ในปัญจขันธ์ตามปรารถนาอย่างนั้น

๓.๒ ด้วยแย้งต่ออัตตา ดังแสดงในอนัตตลักขณสูตรนั้นว่า "ก็สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรแล้วหรือเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นเป็นเรา นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นเขา นั่นเป็นของเขา นั่นเป็นตัวของเรา คือเป็นตรงกันข้ามกับ "อัตตา"

๓.๓ ด้วยความเป็นสภาพหาเจ้าของมิได้ มีในอนัตตลักขณสูตร ว่า นั่นมิใช่ของของเรา นั่นมิใช่ตัวของเรา นั่นมิใช่ตัวของเขา ปฏิเสธตัวตนเราเขา

๓.๔ ด้วยความเป็นสภาพสูญ คือว่างหรือหายไป ดังทรงแสดง พยากรณ์ปัญหาแห่งโมฆราชมาณพ ความว่า "โมฆะราชท่านจงมีสติทุกเมื่อ เล็งเห็นโลกโดยความเป็นของสูญ, ของว่าง ถอนอัตตานุทิฏฐิ คือความเห็นว่าเป็นอัตตาเสีย เช่นนี้ท่านพึงเป็นผู้ข้ามพ้นมฤตยูราชเสียได้ มัจจุราชย่อมไม่แลเห็นชนผู้แลเห็นโลกว่างอยู่อย่างนี้ เพียรเพ่งพิจารณาเห็นโดยแยบคายด้วยประการใด ๆ ย่อมปรากฏเป็นของว่างเป็นของเปล่าแก่ผู้เห็นโดยแยบคายนั้น สังขารเป็น

สภาพหายไปนั้น พึงรู้ด้วยความสิ้นไปนั้น คนผู้ตื่นขึ้นแล้ว ย่อมไม่เห็นอารมณ์อันประจวบด้วยความผิ่นฉันใด ชนผู้อยู่ ย่อมไม่เห็นชนอันตนรักล่วงไปแล้ว ฉันนั้น

๓.๕ ด้วยความเป็นสภาวะธรรมเป็นไปตามเหตุปัจจัย เป็นลักษณะรวบยอดทั้ง ๔ ตามพุทธอุทานที่ว่าธรรมทั้งหลาย ย่อมปรากฏแก่พราหมณ์ผู้เพียรเพ่งพิจารณา ในกาลนั้น ความสงสัยทั้งหลายทั้งปวงย่อมสิ้นไปเพราะมารู้ธรรมเป็นไปกับเหตุ เพราะมารู้ว่าความสิ้นไปแห่งปัจจัย ธรรมเหล่าใด มีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตเจ้าทรงตรัสเหตุธรรมเหล่านั้น สิ่งใดมีความเกิดเป็นธรรมดา สิ่งนั้นล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา

อริยะสาวกผู้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในรูป ย่อมเบื่อหน่ายในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ ความเบื่อหน่ายนี้เรียกว่า "นิพพิทา" ประกอบด้วยปัญญา จัดเป็น "นิพพิทาญาณ" คือทางปฏิปทาแห่งวิสุทธิความหมดจดความผ่องแผ้ว โดยนัยดังนี้

(๒) วิราคะ ความสิ้นกำหนัด เมื่อเกิดการเบื่อหน่าย ย่อมสิ้นกำหนัด พระองค์ทรงกล่าวว่า วิราคะ เป็นธรรมประเสริฐสุด กว่าธรรมทั้งหลาย คือการก้าวล่วงพ้นจากปัญจกามทั้งหลาย เป็นสุขที่สุดในโลก

ทรงแสดงให้เห็นว่า "วิราคะธรรมเป็นยอดกว่าธรรมทั้งหลาย" ก็คือสังขตะ คือธรรมอันปรุงแต่งให้เป็นไปส่วนที่เป็น "อสังขตะ" คือธรรมะทั้งหลายทั้งปวงที่มิได้ปรุงแต่ง วิราคะธรรม ธรรมะที่ยังให้ความมัวเมาให้สร่างทำลายเสียซึ่งความกระหาย ถอนซึ่งความอาลัย ทำการตัดทอนเสียซึ่งวัฏฏะ ความสิ้นไปแห่งตัณหาทะยายอยากวิราคะกำจัดความสิ้นกำหนัด "นิโรโธ" ความดับสิ้นทุกข์ทั้งหลายทั้งปวง "นิพพานัง" ธรรมชาติอันหาเครื่องเสียดแทงมิได้ ซึ่งความมัวเมา หมายเอาความหลงมัวเมาในอารมณ์ยั่วยวนให้ติดในความมัวเมาทุกประการ มีสมบัติ อิสริยยศ บริวาร ก็ดี "ลาภยศสรรเสริญสุข" อันเป็นเหตุให้ตั้งอยู่ในความประมาท ธรรมะที่ทำให้ความมัวเมาทั้งหลายให้สร่าง, ให้สว่างแจ้งด้วยปัญญา นับเป็นวิราคะธรรม ยังหมู่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงพ้นจากสังขารวัฏฏะ เพราะ ละเสียซึ่งความอยากคือ "ตัณหา"

อันมีอาการเสาะแสวงหากามารมณ์เป็นกามตัณหา การดิ้นรนเพื่อส่องแสวงหาภพ เป็น "ภวตัณหา" ส่วนที่เป็น "วิภวตัณหา" นั้นคืออาการที่ส่ายหาจุดที่พ้นไปจากภพทั้งหลาย

(๓) **วิมุตติ ความหลุดพ้น** เพราะสิ้นกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว อาสวะทั้งหลายอันมีเนื่องมาจากกามย่อมสิ้นไป จากการติดในภพทั้งหลายเนื่องจาก "ภพ" ภโว จิตก็รู้ว่าหลุดพ้นแล้ว แม้จากอวิชชาสวะทั้งหลาย จิตย่อมจะรู้ตัวเองว่า แสงสว่างของปัญญา ส่องกระจ่างใจ ก็เข้าใจได้ว่า ตนเองพ้นจากอวิชชาแล้ว ญาณย่อมรู้ว่าได้หลุดพ้นแล้ว "วิมุตติญาณทัศนะวิสุทธิ" ย่อมปรากฏขึ้นในใจ โดยนัยดังนี้ จำแนก วิมุติ มี ๕ ประการ คือ.—

๓.๑ "ตทังควิมุตติ" การหลุดพ้นดังได้กล่าวมาแล้ว เป็นคราวๆ ได้ระงับอกุศลเจตสิก ได้แต่ยังไม่ถาวร

๓.๒ "วิกขัมภนวิมุตติ" ความหลุดพ้นด้วยการข่ม ได้แก่การระงับ กิเลส, ตัณหา, อุปาทาน, อาสวะ ด้วยกำลังของฌาน ทั้ง ๒ นี้ ยังเป็นโลกียะ ข้อนี้ถูกข่มด้วยอำนาจของฌาน เหมือนหินทับหญ้า ยกหินออก หญ้าคือกิเลส ก็งามใหม่

๓.๓ "สมุจเฉทวิมุตติ" ความหลุดพ้นด้วยตัดขาดอย่างเด็ดขาด ได้การระงับกิเลส ตัณหา อุปาทานด้วยองค์อริยะมรรค อันมีองค์ ๘ โดยชอบอย่างถูกต้อง

๓.๔ "ปฏิปัทสัทธิวิมุตติ" ความหลุดพ้นด้วยปัญญาญาณเป็นอริยผล หมายถึง สังขารนุเบกขาญาณ, ประกอบด้วยอาสวักขยญาณ

๓.๕ "นิสรณวิมุตติ" ความหลุดพ้นไปไม่เกี่ยวข้องอย่างเด็ดขาด ได้แก่ "พระนิพพาน

ซึ่งน่าพิจารณาได้ว่า เจโตวิมุติ จะต้องประกอบด้วยอำนาจ ของปัญญาวิมุติ เจโตวิมุติเป็นแต่เพียงสาสวะเท่านั้น ผู้ปฏิปทาย่อมจะเห็นได้ด้วยตนเอง.

(๔) วิสุทธิ ความหมดจดสะอาดบริสุทธิ์ ย่อมสะอาดหมดจดได้ด้วยปัญญา มรรคนิโรธเท่านั้น เป็นทางแห่งความสะอาด วิสุทธิ ทำบาปเองคืออกุศลกรรม ย่อมเศร้าหมองเอง การไม่ทำบาปทำแต่การกุศลคือดีงาม ผู้นั้นย่อมไม่เศร้าหมอง ความสะอาดหมดจดและความเศร้าหมองย่อมเป็นของผู้นั้นเฉพาะตัว ทั้งความชั่วหรือความดีทั้งหลายต่างเป็นเครื่องมือที่ต้องดึงเอาผู้นั้นมาต้องข้องโลก ข้องภพ ข้องภูมิ

ไม่พ้นโลกเหนือโลกได้ ละชั่วประพฤติดีทำใจให้บริสุทธิ์ โดยนัยนี้ ความบริสุทธิ์ภายในภายนอกจะมีได้ด้วยปัญญา จึงเห็นได้ว่า "ญาณ" เกิดขึ้นได้ด้วย

๔.๑ **อุทยัพพยญาณ** โดยผู้พิจารณาเห็นว่าสังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เพราะมีความเกิดดับอยู่เป็นธรรมดา

๔.๒ **ภังคญาณ** เพราะเพ่งเห็นความแปรในขณะเห็นความย่อยยับไปแตกสลายไปของนามรูป

๔.๓ **ภยตุปัฏฐานญาณ** เพราะได้เห็นภัยในการยึดมั่นถือมั่น เห็นปรากฏเป็นของน่ากลัว

๔.๔ **อาทีนวญาณ** เล็งเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ เป็นโทษ

๔.๕ **นิพพิทาญาณ** พิจารณาแล้วในนามรูปทั้งหลาย เกิดความเบื่อหน่ายเป็นไปโดยลำดับ

๔.๖ **มุญจิตุกัมยตาญาณ** เกิดปฏิปทาเครื่องสาวไปถึงความใคร่คิดปลดอุปาทานเบญจขันธ์เสีย

๔.๗ **ปฏิสังขาญาณ** เพ่งพิจารณาหาอุบายเพื่อถึงความบริสุทธิ์ถึงที่สุด

๔.๘ **สังขารุเปกขาญาณ** เมื่อพิจารณาด้วยปัญญาชัดเจนดีแล้ว ละ ปลด วางเฉยในสังขารทั้งหลาย

๔.๙ **สัจจานุโลมิกญาณ** คือเห็นอริยะสัจ ในข้อมรรคนิโรธ ปรากฏชัดเจน กำจัดอวิชชาได้หมดสิ้นแล้ว

สำหรับวิสุทธิ์ ๗ ประการได้กล่าวไว้ในเรื่อง "ชี้สุขเกษมศานต์" ในหัวข้อว่า "พระเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนเกิดบรมสุขยิ่ง"

(๕) **สันติ ความสงบ** ท่านทั้งหลายจงเพิ่มพูนความสงบเย็นเป็นสุขเถิด สุขอื่นเสมอด้วยความสงบย่อมไม่มี ผู้หวังในความสงบ พึงละอามิสในทางโลกเสีย จิตใจของผู้นั้น ได้สงบลงแล้ว กายวาจา ก็ย่อมเป็นทวารแห่งความสงบด้วย สงบกาย สงบวาจา จัดเป็นสันติภายนอก สงบใจจัดเป็นสันติภายใน การทำ การพูดการคิดอย่างไร ย่อมเป็นไปเพื่อสันติ เช่นเว้นจากการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นชักนำเพื่อรวมพลังสามัคคีละเว้นจากการวิวาท และผรุสวาจากล่าวถ้อยคำอันสุภาพ มีความเมตตากรุณาต่อกัน นึกถึงความไม่มีเวรภัยต่อกันและกัน ย่อมเป็นสุขสดชื่น มีความแจ่มอย่างสนิทใสสะอาดบริสุทธิ์ มุ่งสันติสุขอย่างจริงจัง พึงละโลกามิส

เสีย เพราะปัญจพิธกามคุณ คือ รูปรส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะ อันน่าสวาททางใจ น่ารักใคร่ชอบใจ เพราะเป็นเครื่องล่อติดโลก ดุจเหยื่ออันเบ็ดเกี่ยวอยู่ ทำให้จิตใจติดอยู่ในปัญจพิธกามคุณ ปฏิปทาของท่านผู้รู้ย่อมสงบดี

สันติเป็นได้ทั้งโลกียะธรรมและโลกุตรธรรม สงบด้วยกำลังของฌานอย่างหนึ่ง สงบด้วยปัญญาญาณนั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง

(๖) พระนิพพาน พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมกล่าวนิพพานว่ายิ่งยวด จงบำเพ็ญพระนิพพานให้แจ้งแทงตลอด พึงรีบรัดชำระทางไปนิพพาน เพราะพระนิพพานเป็นบรมสุขอย่างยวดยิ่ง

นิพพาน แปลว่าดับ ออกจากธาตุ หาสิ่งเสียดแทงมิได้ มีลูกศรอันถูกถอนแล้ว เป็นคุณธรรมของ "พระอรหันต์" หรืออีกนัยหนึ่ง นิพพานเป็นสุดของอริยะสัจจ์ ย่อมจัดเป็นวิสังขาร ไม่ใช่สังขาร และเป็น อสังขตะธรรม อันปราศจากปัจจัยปรุงแต่งพ้นเพราะจากความมีเป็นสังขาร และปัจจัยไม่แต่งให้เกิดอีก กล่าวโดยนัย ๒ ประการ

๖.๑ สอุปาทิเสสนิพพาน ภิกษุผู้ตั้งกายคติแล้ว สังวรในบ่อเกิดแห่งผัสสะ ๖ แล้ว มีจิตตั้งมั่นติดต่อแล้วพึงรู้นิพพานแห่งตน เพราะละตัณหาเสียได้ ท่านกล่าวว่า "นิพพาน" การดับด้วยสำรอกโดยไม่เหลือ เพราะสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลายด้วยประการทั้งปวง เป็นนิพพาน ธาตุอันหนึ่งแล เป็นไปในธรรมเห็นแล้วในโลกนี้ เป็นนิพพานธาตุ มีอุปาทิหลงเหลืออยู่ เพราะไปสิ้นธรรมชาติผู้นำสู่ภพ หมายเอาเป็น "สอุปาทิเสสนิพพาน"

๖.๒ อนุปาทิเสสนิพพาน ที่แห่งนั้นมิใช่อื่น หาห่วงมิได้ หาเครื่องยึดมิได้ เป็นที่สิ้นไปอย่างครบถ้วนถูกต้องแห่ง ชาติ ชรา มรณะ เรียกว่า นิพพาน ส่วนธาตุเป็นไปในธรรมอันจะพึงถึงข้าง ที่ภพทั้งปวงดับ เป็นนิพพานธาตุไม่มีอุปาทิเหลืออยู่ พระองค์ทรงตรัสต่อไปว่า อายตนะนั้นมีอยู่ ที่ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่มีเลย โลกนี้ก็ไม่ใช่ โลกอื่นก็ไม่ใช่ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ทั้ง ๒ ดวงก็ไม่ใช่ ภิกษุทั้งหลายเราไม่กล่าวเลย ซึ่งอายตนะว่าเป็นการมา เป็นการไป เป็นการยืน เป็นการจุติ เป็นการเกิด อายตนะนั้นหาที่ตั้งอาศัยมิได้มี มิได้เป็น หาอารมณ์ มิได้ นั่นแลที่สุดแห่งทุกข์

ภิกษุทั้งหลาย อายตนะอันไม่เกิดแล้ว ไม่เป็นแล้ว สิ้นเหตุปัจจัยแล้ว ไม่ทำแล้ว ไม่แต่งแล้วมีอยู่ ธรรมชาตินั้นสงบแล้ว ธรรมชาตินั้นปราณีตแล้ว ธรรมชาติไรเล่าเป็นที่สงบแห่งสังขารทั้งปวงสละคืนอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นแห่งตัณหา เป็นที่สิ้นกำหนัด เป็นที่ดับ คือพิพพาน เพราะเหตุสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ภิกษุหายหิว ดับรอบแล้ว ปลงภาระอันหนักเสียแล้ว ไม่ถือภาระอันอื่น ถอนตัณหาทั้งปวง หายหิว ดับรอบแล้ว เพราะสิ้นราคะ โทสะ โมหะ ดับรอบแล้ว เป็นบรมสุขอย่างยิ่ง.

กรรมฑหนะ

(การเผาผลาญกรรม)

"เถรเก็บ"

พืชกรรม เป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า บรรดากรรมหรือการกระทำทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นกรรมฝ่ายกุศล คือ การกระทำดี หรือ กรรมฝ่ายอกุศล การกระทำชั่วย่อมเปรียบเสมือนเมล็ดพืชที่ผู้ก่อกรรมกระทำขึ้นมาไม่ว่าดีหรือเลว ได้หว่านลงในพื้นดิน หว่านพืชพันธุ์ดีก็ย่อมได้รับผลดี หว่านพืชพันธุ์ไม่ดีก็ย่อมได้รับผลไม่ดี ผู้ก่อกรรมย่อมได้รับผลกรรมที่ตัวกระทำไว้ เมื่อกระทำไปแล้วก็ย่อมสำเร็จเป็นกรรมผู้กระทำก็ต้องย่อมรอคอยเวลาที่จะรับผลกรรมนี้ คือ กฎแห่งกรรม ผู้กระทำกรรมจักต้องเสวยวิบากคือผลของกรรม ไม่เร็วก็ช้า ไม่ชาตินี้ก็ชาติหน้าภพหน้า ผู้กระทำแต่กรรมดีย่อมได้รับผลความดีทั้งชาตินี้และภพหน้า โดยจะได้เกิดในภูมิที่ดี เช่น ถ้าเกิดในภูมิมนุษย์ก็จะสมบูรณ์พูลสุขทุกประการ ถ้ากระทำดียิ่งขึ้น ก็จะได้ไปจุติเป็นเทวดา เป็นพระพรหม แต่

ถ้าชอบก่อกรรมทำชั่วร้ายเลวทราม ก็อาจรับกรรมในชาตินี้ ติดคุกติดตะราง ตายไปก็ต้องตกนรกหมกไหม้ ไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานบ้างไปเป็นเปรตต้องทุกข์ทรมานนานเท่านาน จนกว่าจะสิ้นเวรกรรม

ส่วนผู้ที่กระทำความดีงามไว้มาก ๆ ก็อย่าทรนงลุ่มหลงดีใจว่าตายไปแล้วจะต้องไปเกิดในภูมิที่ดีเป็นเทวดา เป็นพรหม เพราะว่าการเป็นเทวดาก็ดีเป็นพระพรหมก็ดี ก็มีระยะเวลาที่เสวยผลบุญจะเป็นกี่กัปป์กี่มหากัปป์ก็ตาม ท่านมีโอกาสก่อกรรมอยู่ตลอดเวลา ถ้าท่านพลาดพลั้งเผลอไปก่อกรรมชั่ว แม้เพียงแต่นึกคิดอยู่ในใจท่านอาจหมดบุญสิ้นอายุเพราะจิตใจไม่ผ่องแผ้ว ก็จะกระทำกาลกิริยาโดยตนเองยังเป็นปุถุชนอยู่ ก็อาจตกอยู่อบายภูมิ ๔ คือ นิรยภูมิ (โลกนรก) เปตตวิสัยภูมิ (โลกเปรต) อสูรกายภูมิ (โลกอสุรกาย) และ ติรัจฉานภูมิ (โลกเดียรฉาน) และก็วนเวียนเกิดดับอยู่ในภูมิต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ถึง ๓๑ ภูมิด้วยกัน คือ อบายภูมิ ๔ มนุษย์ ๑ กามาวจร ๖ รูปพรหม ๑๖ อรูปพรหม ๔ ตามแต่จะก่อกรรมอันใดไว้เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารเช่นนี้นานแสนนานเป็นหมื่นเป็นแสนมหากัปป์เหลือคณานับ

ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา จึงได้ทรงหาทางที่จะหยุดยั้งการเวียนว่ายตายเกิดของวัฏสงสารสัตว์โลกทั้งหลาย ในภูมิในภพและโลกต่าง ๆ ทั้ง ๓๑ ภูมิ พระองค์ทรงเห็นว่ากรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกรรมฝ่ายกุศลหรือฝ่ายอกุศล ล้วนเปรียบเสมือนเมล็ดพืชที่จะต้องมีรากเง่างอกเกิดดอกผลตามวิสัยพืช ฉะนั้น จะมิให้พืชมีโอกาสงอกงามเกิดขึ้นมาอีก ก็ต้องทำการเผาผลาญเมล็ดพืชให้มอดไหม้เป็นเถ้าถ่านหมดสิ้นไป ฉันใด พืชกรรมก็ฉันนั้น ก็ต้องเผาผลาญกรรมทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นกรรมดีกรรมชั่วให้มอดไหม้หมดสิ้นไปเช่นกัน การเผาผลาญกรรมนั้นทรงสั่งสอนให้เผาผลาญกรรมฝ่ายอกุศลเสียก่อน ถ้ากำจัดอกุศลกรรมการกระทำชั่วให้หมดสิ้นไปแล้ว การละกรรมฝ่ายกุศลเป็นเรื่องง่าย ไม่ยากเย็นเหมือนการกำจัดละอกุศลกรรม

ปุถุชน คือ คนที่หนาด้วยกิเลส เป็นผู้ไร้การศึกษาอบรมในสภาวธรรม สัจจะธรรม หรือเรียนรู้แล้วก็ไม่นำมาพิจารณา ไม่นำมาปฏิบัติ เป็นผู้มีมิจฉาทิฏฐิ มีสักกายทิฏฐิเห็นแก่ตัว โง่เขลาหลงใหลอยู่ในรูปรสเสียงกลิ่น สัมผัส คือกามคุณ ๕ อันเป็นความสุขทางโลก เป็นทาสของอารมณ์มี

ความประมาทต่อชีวิตไม่เชื่อคำสั่งสอนขององค์พระบรมศาสดา ไม่อยู่ในโอวาทบิดา มารดา ครูบาอาจารย์ ดื้อรั้นจะทำเอาแต่ตามใจตัวเอง ปุถุชนคนกิเลสหนาเหล่านี้แหละ มักชอบก่ออกุศลกรรมกระทำความชั่วร้าย ทำให้โลกเดือดร้อนวุ่นวาย ชอบทำบาปไม่ชอบทำบุญ นั่นคือก่ออกุศลกรรมที่ชื่อว่าอกุศลกรรมบท ๑๐ ประการคือ.- ปาณาติปาต (การฆ่าการทำร้าย) อทินนาทาน (ลักขโมยฉ้อโกง) กาเมสุมิจฉาจาร (ผิดทางกามฉุดคร่าข่มขืนหลอกลวง) มุสาวาท (พูดเท็จ) ปิสุณาวาจา (ส่อเสียดยุยง) ผรุสวาจา (พูดหยาบคายด่าว่า) สัมผัปปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อตลกไร้สาระ) อภิชฌา (โลภอยากได้ทรัพย์สินผู้อื่น) พยาบาท (คิดปองร้าย) มิจฉาทิฏฐิ (เห็นผิดเป็นชอบ) เหล่านี้เป็นอนริยธรรม ถ้าผู้ใดประพฤติกระทำแม้เพียงแต่คิดก็เรียกว่าก่ออกุศลกรรมขึ้นแล้ว ดังนั้น อกุศลกรรมบททั้ง ๑๐ ประการนี้ ต้องเผาผลาญให้หมดสิ้น เพราะเป็นพืชกรรมที่เลวจะนำพาเราไปเกิดในอบายภูมิ ๔ ที่เลวร้ายที่สุด

พระอริยมรรค คือ ไฟวิเศษที่จะเผาผลาญอกุศลกรรมทั้งหลายให้หมดสิ้นไป ปัญหาทำอย่างไรเราจึงจะได้ไฟ

วิเศษ คือ พระอริยมรรค อันประเสริฐนี้ได้ ไปหาที่ไหน หรือจะไปขอใครที่ไหน คำตอบก็คือ "ต้องเจริญวิปัสสนา-กรรมฐาน" ตามคำของพระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า "พระโยคาวจร คือผู้ที่เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ย่อมเปรียบเสมือนเช่นบุรุษผู้เริ่มทำการเผาผลาญเมล็ดพืช คือพืชกรรมทั้งหลายด้วยความพยายามอย่างยิ่ง" ผู้ที่ตั้งใจมั่นว่า จะเผาผลาญพืชกรรมให้หมดสิ้นมิให้สามารถงอกออกรากเกิดมาได้อีก ก็คือผู้ที่เบื่อหน่ายต่อการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารที่ไม่มีที่สิ้นสุดก็ต้องดำเนินตามรอยพระบาทของสมเด็จองค์พระอร-หันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าองค์พระบรมศาสดาของเราคือ ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยยึดเอาขันธ์หรือรูปนามเป็นอารมณ์พยายามบำเพ็ญตามวิธีของวิปัสสนาจารย์ทั้งหลาย จนอินทรีย์ทั้ง ๕ และพละทั้ง ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาถึงความสม่ำเสมอ ได้ส่วนสมดุลกันเป็นอันดี สภาวะแห่งวิปัสสนาญาณก็จักอุบัติขึ้นมาแก่กล้าขึ้นเรื่อย ๆ ในที่สุดผู้ปฏิบัติก็จักได้ไฟวิเศษ คือ พระอริยมรรคญาณ มาเผาผลาญกรรมสมความปรารถนา โดยจักได้บรรลุถึงพระอริยมรรคญาณเป็นขั้น ๆ ไปตามลำดับดังนี้.-

๑. **พระโสดาบัตติมรรคญาณ** เปรียบเสมือนไฟวิเศษดวงที่ ๑ สามารถเผาผลาญอกุศลกรรมบทได้ ๕ ประการ คือ.- ๑. **ปาณาติปาต** ๒. **อทินนาทาน** ๓. **กาเมสุมิจฉาจาร** ๔. **มุสาวาจา** ๕.**มิจฉาทิฏฐิ**

๒. **พระสกิทาคามิมรรคญาณ** เปรียบเสมือนไฟวิเศษดวงที่ ๒ สามารถเผาผลาญกิเลสทั้งหลายมี ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ซึ่งหมักดองอยู่ในขันธสันดานของบรรดาสัตว์ทั้งหลาย เบาบางออกไปจากขันธสันดาน

๓. **พระอนาคามิมรรคญาณ** ไฟเผากรรมดวงที่ ๓ สามารถเผาผลาญประหารอกุศลกรรมให้มอดไหม้หมดสิ้นไปจากขันธสันดานได้อย่างเด็ดขาดอีก ๓ อกุศลกรรมบท คือ ๑. **ปิสุณาวาจา** (พูดส่อเสียดยุยง) ๒. **ผรุสวาจา** (พูดหยาบคาย) ๓. **พยาบาท** (คิดปองร้าย)

๔. **พระอรหัตมรรคญาณ** ไฟเผาผลาญกรรมดวงที่ ๔ สามารถเผาผลาญอกุศลกรรมบทที่ตายยากที่สุดเพราะฝังลึกอยู่ในขันธสันดาน ที่ไฟวิเศษทั้ง ๓ ดวงแรกไม่อาจเผาผลาญให้หมดสิ้นได้นั้นก็คือ ๑. **สัมผัปปลาปะ**

(พูดเพ้อเจ้อตลกร่ำไรไร้สาระ) กับ ๒. อภิชฌา (ความโลภอยากได้สิ่งที่ไม่เป็นของตน) เมื่อถึงขั้นนี้ บรรดาอกุศลกรรมก็ถูกเผาผลาญหมดสิ้นไม่มีเหลือ คงมีแต่กุศลกรรมการทำความดี ซึ่งถ้ายังยึดติดอยู่กับความพอใจ อิ่มใจ ในกุศลกรรมอยู่ ก็ยังทำให้พืชกรรมงอกงามต่อไปอีก ดังนั้น จึงต้องละเสียด้วยการทำใจเป็นอุเบกขา ไม่ยินดีไม่หวังผลบุญ ไม่ต้องการสมบัติทั้งมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ ไม่ปรารถนาจะไปจุติเป็นเทวดา แม้แต่เป็นพรหมก็ไม่ยินดี ไม่ปรารถนา ถ้าทำได้ท่านก็จะมุ่งสู่พระนิพพานโดยแน่แท้

●

พระนิพพาน

"คนใกล้วัด"

ความปรารถนาสุดยอดของมนุษย์เราก็คือ "พระ-นิพพาน" แดนแห่งความสุขสงบอย่างยิ่ง ไม่มีความสุขใดเปรียบเทียบเสมอเสมือน นักปฏิบัติธรรมทั้งหลายที่มุ่งมั่นปฏิบัติบำเพ็ญธรรมด้วยความวิริยะอุตสาหะอย่างสูง ก็เพื่อหวังผลสำเร็จคือพระนิพพานนี่เอง แต่ก็มีบรรดาชาวพุทธอีกมากมายที่ยังไม่เข้าใจว่า พระนิพพานอยู่ที่ใด ทำอย่างไรจึงจะไปถึงได้ บางคนเข้าใจว่าพระนิพพานอยู่สูงส่งเกินบุญวาสนาคนอย่างเรา ๆ จะไปถึง ก็เลยทอดทิ้งความปรารถนาที่จะไปพระนิพพานหันมาสู่ความวุ่นวายของโลกต่อไป น่าเสียดายที่เกิดมาแล้วชาติหนึ่ง ปล่อยโอกาสที่จะบำเพ็ญปฏิบัติธรรมให้เจริญก้าวหน้ามุ่งสู่พระนิพพาน เลยล่วงไปปล่อยชีวิตให้จมดิ่งในทะเลวนแห่งวัฏสงสารเวียนว่ายตายเกิดอยู่ไม่รู้จักจบสิ้น นับว่าเสียชาติเกิดแท้ ๆ

คำว่า "นิพพาน" มีความหมายตามอรรถพยัญชนะที่บ่งชัดถึงทางและมีโอกาสที่จะเข้าถึงพระนิพพานได้ด้วย

การเข้าถึงพระนิพพานนั้นจะว่ายากก็ไม่ยาก จะว่าง่ายก็ไม่ง่าย สำหรับปุถุชนคนมีกิเลสหนา ย่อมร้องว่ายากเหลือเกินไม่มีใครไปถึง ส่วนอริยชนคนไร้กิเลสย่อมเห็นว่าพระนิพพานอยู่แค่เอื้อมนี่เอง ดังนั้น เรามาพิจารณาดูความหมายของคำว่านิพพานหรือพระนิพพานกันให้ถ่องแท้

นิพพาน หมายถึงภาวะแห่งความหมดกิเลสหรือหมดทุกข์ตามรู้สึกของจิต หรือหมายถึงภาวะแห่งจิตที่ออกจากตัณหา ออกจากเครื่องผูกเครื่องร้อยรัด และอยู่ในภาวะแห่งการไม่เผาลนไม่เสียบแทง

ที่ว่าออกจากตัณหานั้น ก็หมายถึงการดับตัณหาที่ร้อยรัดสัตว์ไว้ด้วยคติ และภพต่าง ๆ คือ นรก ดิรัจฉาน เปรต มนุษย์ เทวดา หมายถึงทุคคติภพก็ดี สุคติภพก็ดี ภพน้อยภพใหญ่ทั้งหลาย

ที่ว่าออกจากเครื่องผูกเครื่องร้อยรัด คือ สังโยชน์ทั้ง ๑๐ นั้น ได้แก่

๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวตน เป็นเขาเป็นเรา ความเห็นแก่ตัว

๒. วิจิกิจฉา ความสงสัยลังเลใจ ไม่เชื่อมั่นในพระรัตนตรัย

๓. สีลัพพตปรามาส ความยึดถือศีลและวัตรผิด ๆ

๔. กามราคะ ความกำหนัดพอใจในกาม ติดอยู่ในรูป รส เสียง กลิ่น สัมผัส จัดเป็นโลภเจตสิก

๕. ปฏิฆะ ความหงุดหงิดไม่พอใจด้วยอำนาจโทสะ จัดว่าเป็นโทษเจตสิกนั้นเอง

๖. รูปราคะ ความพอใจติดอยู่ในรูปฌาน รูปภพ หรือรูปพรหม

๗. อรูปราคะ ความพอใจติดอยู่ในอรูปฌาน อรูปภพ หรืออรูปพรหม

๘. มานะ ความถือตนว่าดีกว่าเขาบ้าง เลวกว่าเขาบ้าง เสมอเขาบ้าง

๙. อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน รับอารมณ์ไม่แน่นอน จิตไม่มีอารมณ์เป็นหนึ่ง

๑๐. อวิชชา ความไม่รู้แจ้งเห็นจริง ไม่รู้สัจจธรรมต่าง ๆ

ที่ว่าไม่เผาลน ไม่เสียบแทง ก็คือ ภาวะจิตที่ไม่ถูกเผาลนด้วยเพลิงหรือไฟคือ กิเลส มีไฟราคะ, ไฟโทสะ, ไฟโมหะ และไม่เจ็บปวดทุกข์ทรมานด้วยกิเลสที่จะมาทิ่มแทงจิต "นิพพาน" ดับไฟทุกชนิด ตัดกิเลสตัณหาราคะอุปาทาน หมดสิ้น คงมีแต่ความสุขสงบ ความอมตะคือไม่ต้องไปเกิด ไม่ต้องไปจุติที่ไหนอีก และก็ไม่ต้องมีการตาย

พระนิพพานท่านว่ามี ๕ ขั้น คือ

๑. ตทังคนิพพาน คือ ดับกิเลสได้ชั่วครู่ชั่ว-คราว ในขณะที่นั่งภาวนาในองค์นามรูปปริจเฉทญาณ

๒. วิขัมภนนิพพาน คือ ดับกิเลสด้วยการข่มไว้ด้วยการเจริญสมถกรรมฐานบรรลุญาณ

๓. สมุจเฉทนิพพาน คือ ดับกิเลสโดยเด็ดขาดด้วยอำนาจของมรรคญาณ

๔. ปฏิปัสสัทธินิพพาน ได้แก่ดับกิเลสโดยสงบระงับด้วยผลของมรรค ได้แก่ผลญาณ

๕. นิสสรณนิพพาน ดับกิเลสได้โดยไม่เหลือสิ้นกิเลสอาสวะ เป็นพระอรหันต์

พระนิพพานยังแบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. สอุปาทิเสสนิพพาน คือ ดับกิเลสหมด แต่ยังมีเบญจขันธ์เหลืออยู่

๒. อนุปาทิเสสนิพพาน คือ ดับกิเลสและไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่อีกแล้ว

ก็คงจะพอรู้จักพระนิพพานกันบ้างแล้วว่า ที่แท้พระนิพพานก็คือ ภาวะแห่งจิตที่หมดสิ้นกิเลสอาสวะ ดับสิ้นซึ่งตัณหาราคะ โลภะ โทสะ โมหะ อุปาทานทั้งหลายไม่มีเหลือ และจะทำได้ก็ต้องอาศัยการปฏิบัติธรรมเจริญสมถ-วิปัสสนากรรมฐาน หรือเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ การพิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม ดังคำของพระพุทธองค์ทรงตรัสถึงคุณประโยชน์ของการเจริญสมถะและวิปัสสนาว่า "ผู้ที่เจริญสมถะและวิปัสสนาอยู่เสมอเป็นเนืองนิจ จะได้รับปัจจัย ๔ มีญาติโยมอุปการะได้บุญได้อานิสงส์มาก ยังสามารถแผ่ส่วนบุญกุศลไปถึงญาติสายโลหิตได้มาก ทำให้พ้นจากอบายภูมิ ๔ และสามารถทำให้เกิดอิทธิฤทธิ์มีทิพยโสต ล่วงรู้ใจผู้อื่น ระลึกชาติได้ รู้กรรมของสรรพสัตว์เป็นต้น ยังสามารถละสังโยชน์ทั้ง ๑๐ สิ้นอาสวะกิเลส ดับทุกข์ได้หมดสิ้น และสามารถสำเร็จอรหัตตผลเข้าสู่พระนิพพานได้ในที่สุด ●

นิพพาน แบบ "เซ็น"

"ศิษย์ถ้ำพระโพธิสัตว์"

เมื่อกล่าวถึง "พระนิพพาน" ซึ่งหมายถึงแดนแห่งความสงบสุขร่มเย็นอย่างยิ่ง ไม่มีที่ใดจะสุขสงบยิ่งกว่า อันเป็นแดนแห่งพระพุทธเจ้า พระอรหันต์เจ้า เป็นแดนแห่งอมตะที่แท้จริง คือผู้ที่สามารถสำเร็จบรรลุมรรคผลเป็นพระอรหันต์เข้าสู่พระนิพพานแล้ว จะไม่มีวันตายดับไปจุติที่ภพไหนภูมิไหนอีก เพราะบรรลุถึงที่สุดก็คือ อรหันตภูมิ หมดกิเลสตัณหาที่จะเป็นเชื้อชักนำให้ไปเกิดอีกแล้ว

พระนิพพานเป็นสิ่งที่ผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาดปรารถนาจะได้ไปเป็นที่สุด แต่ก็มีบางคนสำคัญผิด มีมิจฉาทิฏฐิ หลงใหลในความสุขทางเนื้อหนัง ความสุขทางวัตถุซึ่งเป็นความสุขเพียงชั่วคราวและยังแฝงอยู่ด้วยความทุกข์ที่เรียกว่าโลกีย์สุข เพลิดเพลินอยู่กับรูปสวย ๆ งาม ๆ เสียงที่ไพเราะเพราะหู ดมกลิ่นที่หอมถูกใจ ลิ้มรสอาหารที่ดีอร่อยถูกปาก ติดใจในสัมผัสที่อ่อนละมุลนุ่มนิ่ม ถือว่าเกิดมาแล้วชาติหนึ่ง

ขอตักตวงความสุขให้เต็มอิ่ม ตายไปแล้วไม่มีใครใส่บาตรไปให้ ใส่ไปจะถึงหรือไม่ถึงก็ไม่รู้ คนพวกนี้ไม่อยากพึ่งเรื่องนิพพาน หาว่าอยู่สุดเอื้อม ไม่มีวาสนาบารมีพอ บ้างก็อ้างห่วงลูกยังเล็ก ๆ บ้างห่วงเมียที่ยังสาว หรือห่วงทรัพย์สมบัติ ยังโลภหาเงินหาทองมาสะสมไว้บำเรอความสุขทางโลกีย์ แล้วก็ชื่นชมในลาภยศ สรรเสริญ สุข ของตน บางคนก็อวดว่าได้ทำบุญทำทานมามากต่อมากแล้ว พอใจเพียงนั้น ไม่หวังไปไกลถึงนิพพานที่สูงสุดเอื้อม ไม่มีทางไปถึงอย่ามาชวนเพ้อฝัน

น่าสงสารผู้ที่มีมิจฉาทิฏฐิที่สร้างภาพพจน์ของพระ-นิพพานเสียเป็นสิ่งที่สุดวิสัยที่คนในปัจจุบันจะไปถึงได้ นอกจากพระที่เป็นนักปฏิบัติธุดงค์ตามป่าเขาลำเนาไพรที่มีทางเข้าใกล้พระนิพพาน บางคนถึงประกาศว่าสมัยนี้พระไม่มีทางจะสำเร็จไปถึงนิพพานหรอก นั่นแน่ะเก่งเสียด้วย รู้ได้อย่างไรไม่ทราบ ความจริงใครจะสำเร็จหรือบรรลุมรรคผลขั้นไหน ๆ นั้น เป็นเรื่องปัจจัตตังคือรู้เฉพาะผู้ปฏิบัติ ผู้ใดคุยหรือแสดงโอ้อวดให้คนอื่นเข้าใจว่าตนสำเร็จขั้นโน้นขั้นนี้ พระพุทธเจ้าท่านประนามว่า อวดอุตริมนุษยธรรม ปรับ

อาบัติถึงขั้นปราชิก และผู้ใดไปล่วงเกินดูหมิ่นพระอริยสงฆ์ พระอริยเจ้าท่าน ผู้นั้นก็จะตกนรกหมกไหม้หลายกัปป์หลายกัลป์

พระพุทธเจ้าท่านแนะนำชี้ทางไปสู่ความสำเร็จมรรคผลนิพพานไว้แจ้งชัดแล้ว นั่นคือมรรคมีองค์แปด เมื่อพิจารณาดูทั้ง ๘ ข้อ ก็จะเห็นได้ว่าไม่เหลือวิสัยที่คนปกติธรรมดาเรา ๆ ท่าน ๆ จะปฏิบัติตามทางที่ท่านชี้แนะไว้

สองข้อแรกคือ *สัมมาทิฏฐิ* และ *สัมมาสังกัปโป* การมีความคิดเห็น และมีการดำริห์คิดนึกในทางที่ชอบที่ควรที่ถูกต้องเป็นธรรม คนเราส่วนมากก็ทำอยู่แล้ว จะมีความเห็นผิดพลาดไป หรือนึกคิดไปในทางไม่ชอบมาพากลไปบ้างก็มีเป็นส่วนน้อย พอจะแก้ไขได้ นอกจากจะไม่คิดแก้ไข ๒ ข้อนี้คือ *ปัญญา*ที่ถูกต้อง

ต่อมาก็คือ *สัมมาวาจา สัมมาอาชีโว สัมมากัมมันตะ* คือ การเจรจาพาที การประกอบอาชีพ และการทำการงานในทางที่ชอบที่ควร ที่ถูกต้อง เป็นเรื่องของ*ศีล*ที่เป็นตัวปกฏิ มิใช่เรื่องยากลำบากที่จะกระทำเลย

ท้ายที่สุดคือ *สัมมาวายาโม สัมมาสติ* และ *สัมมาสมาธิ* คือมีความพยายามในทางดีมีสติรู้ตัว มีจิตใจสงบนิ่งแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่าน พยายามรักษาไว้ตลอดเวลา ๓ ข้อนี้ต้องเพียรพยายามควบคุมจิตใจให้มีสติอยู่ใน*สมาธิ* ถ้ามีความเพียรพยายามฝึกอยู่เสมอก็น่าจะทำได้ ไม่เกินความสามารถของคน

ฟังดูแล้วก็น่าจะนึกว่า "ง่ายนิดเดียว" ใช่แล้วมีความง่ายอยู่นิดเดียว แต่ว่าความยากมีมาก ผู้ปฏิบัติที่มุ่งพระนิพพาน ถ้าไม่มีความตั้งใจแน่วแน่เด็ดขาด ไม่มีความพยายามถึงที่สุดแล้ว มักจะมีอุปสรรคคือมารมาผจญในรูปต่างๆ เช่น กามคุณ ๕ ความเจ็บป่วย เมื่อยขบ ความคิดฟุ้งซ่าน ความกลัว และความเกียจคร้านทำให้เกิดความท้อถอย แล้วก็เลิกปฏิบัติ

ถ้าท่านเคยได้ฟังหรือได้อ่านเรื่อง นิพพานของพุทธศาสนานิกาย*เซ็น*ของจีน ซึ่งเป็นพวกลัทธิมหายาน นิกายเซ็นเป็นนิกายที่ฉับพลัน หมายถึงบรรลุความสำเร็จในฉับพลัน ไม่ต้องมีพิธีรีตรองอะไรมากมาย ไม่นิยมการนั่งสมถะวิปัสสนากรรมฐาน ไม่คำนึงถึงทางคือมรรคมีองค์ ๘ ไม่ต้อง

การสวดมนต์ภาวนาอะไรมากมาย ถือหลักความว่าง ปล่อยวาง ละหมด ไม่คำนึงว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม ไม่ยึดถือเอามาเป็นอารมณ์ทั้งสิ้น

คำว่า เซ็น มาจากคำ "ธฺยานะ" ซึ่งแปลว่า หลุดพ้นจากความพัวพันด้วยอารมณ์ภายนอก ไม่ข้องติดในสิ่งทั้งปวง คือทำใจเปิดโล่งว่างเปล่า มีหลักการอยู่ว่าถ้าเราสามารถปลดเปลื้องตนเองออกเสียจากอารมณ์ความคิดปรุงแต่งเท่านั้น เราก็สามารถประสบความสำเร็จทุกอย่าง เพราะจิตเดิมแม้ของเรานั้นบริสุทธิ์ผุดผ่อง แต่เราปล่อยให้กิเลสตัณหา อุปาทาน เข้ามาครอบคลุมเหนือจิตเดิมแท้ของเรา ปล่อยให้จิตตกเป็นทาสการปรุงแต่ง ตกเป็นทาสของอารมณ์ต่าง ๆ ก็เพราะอำนาจของอวิชชา

นิกายเซ็นถือว่า พระพุทธเจ้าทั้งปวง สัตว์โลกทั้งปวง ไม่ได้เป็นอะไร นอกจากจิต ๆ หนึ่ง นอกจากจิตหนึ่งนี่แล้ว ไม่มีอะไรตั้งอยู่คงอยู่เลย จิตเป็นสิ่งที่ไม่ได้เกิดขึ้น ไม่อาจทำลายได้ เป็นสิ่งไร้รูปไร้สี ไม่มีปรากฏ จิตอยู่เหนือขอบเขตใด ๆ ทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อจิตมีความบริสุทธิ์ ไร้กิเลสอาสวะไม่ข้องติดอะไร จิตนั้นก็จะเป็นพุทธะ อยู่ในพุทธ

ภาวะ บรรลุถึงพุทธภูมิ นั้นก็คือพระนิพพาน ตามความหมายของเซ็น

พระนิพพานแบบของเซ็น ดูแล้วยิ่งง่ายมาก ไม่ต้องสวดมนต์ภาวนา ไม่ต้องนั่งหลับตาหรือเพ่งกสิณ ทำสมถะวิปัสสนากรรมฐานให้เมื่อยขบ เพียงแต่หยุดความคิดปรุงแต่งฟุ้งซ่านทำใจให้ว่างเปล่า ไม่ยึดติดข้องเกี่ยวอะไรทั้งสิ้น ไม่ยินดียินร้าย อยากได้ ไม่อยากได้ ไม่คิดถึงทั้งสิ้น ก็เท่ากับปล่อยวางกิเลส ตัณหา อุปาทาน ได้ เท่านั้นก็บรรลุความสำเร็จสู่พระนิพพานดังคำภาษิตจีนที่ว่า "พอวางดาบ ก็เป็นพระอรหันต์ทันที".

ธรรมะของพระอาจารย์เทสก์ฯ

"เถรเก็บ"

พระอาจารย์เทสก์ เทสรังสี หรือพระนิโรธรังสี คัมภีรปัญญาจารย์ วัดหินหมากเป้ง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย เป็นพระอาจารย์สมถะวิปัสสนากรรมฐานที่มีชื่อเสียงมาก องค์หนึ่ง ในบรรดาศิษย์เอกของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตมีสานุศิษย์มากมาย ทั้งคนไทยและคนต่างประเทศ ธรรมะของท่านลึกซึ้งประทับใจ บรรดาศิษย์และผู้ที่ได้ฟัง ผู้เขียนจึงกราบขออนุญาตนำมาเผยแพร่ ท่านพุทธศาสนิกชนที่สนใจในการปฏิบัติธรรมทั่วไป

พระอาจารย์ท่านเจ้าคุณพระนิโรธรังสี คัมภีรปัญญาจารย์ ท่านได้กล่าวว่า จิตหรือใจเป็นของไม่มีตัวตน จะพูดว่าไม่มีก็ไม่ได้ ความคิดปรุงแต่จดจำอย่างนั้นอย่างนี้ก็มีอยู่ จะพูดว่ามี จะเอาสิ่งที่คิดนึกปรุงแต่งนั้นมาแสดงให้เห็นก็แสดงไม่ได้ จะเห็นได้ก็แต่ผลของความคิดนึกปรุงแต่งเท่านั้น ตัวผู้คิดนึกปรุงแต่งไม่มีในที่นั้น

วิทยาศาสตร์สมัยใหม่เขาไม่คิดถึงใจ เขาคิดเอาแต่ระบบประสาทของสมองเป็นผู้สั่งการ ในทางพุทธศาสนาของเราพระองค์ก็ตรัสเทศนาว่า ประสาทมีอยู่ทั่วไปในสรรพางค์กาย ไม่ใช่มีแต่เฉพาะสมองเท่านั้น อวัยวะทุกส่วนเช่น ตา เป็นต้น ตาเห็นรูป ประสาทตารับรู้แล้วจึงวิ่งเข้ารายงานประสาทสมองเป็นต้น แม้แต่อวัยวะเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เส้นผม เป็นต้น ก็เช่นเดียวกัน ฉะนั้น จิต วิทยาศาสตร์สมัยใหม่เขาจึงถือว่าจิตอยู่ที่สมอง ชักตัวอย่างเช่น สมอง-พิการหรือเสื่อมคุณภาพแล้วจะทำงานไม่สมบูรณ์ หรือปัญญาเสื่อมลงเป็นต้น

พุทธศาสนาถือเอาจิตเป็นใหญ่ ส่วนระบบประสาท-สมองเป็นแต่ที่ทำงานเท่านั้น เมื่อที่ทำงานชำรุดหรือเสื่อมเป็นเพียงจิตทำงานไม่สะดวกเท่านั้น ถ้าจิตชำรุดหรือดับไม่มีเสียแล้ว ระบบประสาทสมองถึงจะยังดีอยู่ก็ใช้การไม่ได้

เมื่อเชื่อกันอย่างนี้แล้ว คราวนี้จงมาพิจารณากันถึงเรื่องของจิตหรือใจ ที่จริงจิตหรือใจก็อันเดียวกัน พระพุทธองค์ตรัสว่า จิตอันใดใจก็อันนั้น (เรื่องนี้จะได้อธิบายต่อไปข้างหน้า ตอนนี้อธิบายถึงเรื่องที่เกิดหรือที่ดับของจิต

หรือใจเสียก่อน) สัมภาวะธาตุของมารดาบิดาประสมกันทีแรก น้อยนิดเดียว หรือที่เรียกว่า สเปอร์มาโตซัว คลานเข้าหาไข่ (วัตถุธาตุ) ปฐมวิญญาณ (นามธรรม) จึงเข้ามาเกาะยึดแล้วธรรมชาติก็ค่อยตกแต่งให้เจริญเติบโตมาโดยลำดับ แล้วปฐมวิญญาณอันนั้นก็ยึดเอามาเป็นของตัว จิตหรือใจไม่ได้อยู่ ณ ที่เดียวของร่างกาย เมื่อไปยึดในที่ใดก็มีความรู้สึกในที่นั้นนั่นแหละคือจิตหรือใจ จิตหรือใจนี้จะใช้อะไรพิสูจน์ไม่ได้ มันเป็นนามธรรม แม้แต่กล้องจุลทรรศน์ก็ไม่สามารถจะเห็นได้ จะรู้ได้ก็แต่ท่านผู้มีปัญญาชน ใช้กล้องญาณทัสนะของท่านเอง แต่คนอื่นไม่มีกล้องอย่างท่านก็รู้ด้วยไม่ได้

ความไม่รู้เหตุและผลของตัวเองและคนอื่น นั่นเรียก-ว่า อวิชชา ความทะยานอยากเป็นนั่นเป็นนี่ เรียกว่าตัณหา ความเข้าไปยึดถือว่าเป็นของกู ๆ นั่นเรียกว่า อุปทานการกระทำด้วยกาย วาจา จิต ทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบันนั้นเรียกว่า กรรม ทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นนามธรรม เมื่อขันธ์ห้าภายนอกอันนี้ดับไปแล้วยังเหลือแต่ขันธ์ห้าภายใน นามธรรม ๔ อย่างนี้ไม่มีที่ยึดก็ละทิ้งไปยึดเอาขันธ์ห้าภายใน ที่เราเรียกว่าตายนั่นเอง

เมื่อแรกเกิด รูปเกิดก่อน คือสัมภาวะธาตุของมารดาบิดาประสมกันนิดเดียว หรือที่เรียกว่า สเปอร์มาโตซัว คลานเข้าสู่ไข่ของมารดานั้น เป็นปฐมเหตุวิญญาณ ส่วนนามธรรมดังกล่าวทั้ง ๔ นั้น เมื่อรูปเกิดขึ้นแล้วปฐมสนธิวิญญาณหรือนามธรรมทั้ง ๔ ดังกล่าวแล้ว จึงเข้ายึดครอง ในวินัยเรียกว่าคนเกิดตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อดับ ตรงกันข้าม คือ นามธรรมทั้ง ๔ นั้นดับก่อน รูปจึงดับภายหลัง ขันธ์ห้าอันได้แก่รูปอันนี้ ต้องสมบูรณ์ด้วยธาตุทั้ง ๔ จึงจะทรงอยู่ได้ ถ้าธาตุส่วนใดส่วนหนึ่งบกพร่องหรือขาดไปไม่สามารถจะทรงอยู่ได้ นามธรรมทั้ง ๔ นั้นก็ขาดหรือหายไป เรียกว่า ตายนั่นเอง

พึงสังเกตเมื่อคนตายไปใหม่ ๆ กายนี้ยังมีความอบอุ่น หรือยังมีลมหายใจไม่หมด คนโดยส่วนมากเห็นว่ายังไม่ตาย ในทางพุทธศาสนาถือว่าตายเพราะธรรม ๔ ประการนั้นละไปเสียแล้ว กายนี้จึงตายทีหลัง บางทีก็ไม่แน่เหมือนกัน เมื่อธรรมทั้ง ๔ นั้นยังมีความอาลัยขันธ์ห้าภายนอกอยู่ และยังมีความอบอุ่นอยู่สามารถกลับฟื้นคืนมาอีกก็ได้ (ที่เรียกว่าตายแล้วกลับฟื้นคืนมา) โบราณท่านเห็นมามากแล้ว ท่านจึง

สังนักสังหนา คนเมื่อตายแล้วกายยังอบอุ่นอยู่ โดยเฉพาะผู้หญิงตายเพราะตกเลือดมาก ๆ อย่าพึ่งเอาไปทิ้งง่าย ๆ ลมมิได้เกิดแต่เฉพาะปอดอย่างเดียว ปอดเป็นที่ระบายลมส่วนหยาบ เมื่อปอดไม่ระบายลมก็เรียกว่าหมดลมหายใจแล้ว แท้จริงลมส่วนลึกเข้าไปยังมี คือความอบอุ่น ความอบอุ่นนี้เกิดจาก สวาบ หรือกระพองลม เมื่อสวาบหรือกระพองลมยังติงวูบวาบ ๆ อยู่ ความอบอุ่นก็ยังมีอยู่ ฉะนั้นคนตายแล้วกลับฟื้นคืนมายังได้อยู่ ถ้าหมดความอบอุ่นเป็นอันหมดหวัง

เรื่องเหล่านี้ได้พูดมามากแล้ว และพูดตามบัญญัติเพื่อให้เข้าใจว่า ปฐมวิญญาณประกอบด้วยธรรมกี่อย่าง และพร้อมที่จะปฏิสนธิในกามภพได้ทุกเมื่อ ในเมื่อโอกาสอำนวย แต่ท่านผู้รู้ทั้งหลาย เมื่อมารู้แจ้งแทงทะลุซึ่งธรรมทั้ง ๔ นี้คือ อวิชชา ตัณหา อุปทาน กรรมพร้อมทั้งเหตุผล เมื่อขันธ์ห้าดับ ธรรมทั้ง ๔ นั้นก็ดับไปด้วยพร้อมผู้รู้และผู้เห็นความดับนั้นด้วย ไม่ได้มีสมมุติว่าอะไรอีกต่อไป

คราวนี้ย้อนกลับมาพูดถึงปัญหาที่มีผู้ถามว่า วิญญาณ สัญญา อภิญญา ปัญญา คำว่า ปฐมสนธิวิญญาณ คือ วิญญาณที่เริ่มแรกมาปฏิสนธิในครรภ์ของมารดานั้น เมื่อมา

ปฏิสนธิแล้ว ธรรมทั้งหลายมีเวทนาเป็นต้น ปรากฏขึ้นโดยลำดับ แต่ในปฏิจจสมุปบาทท่านเอาอวิชชาเป็นต้นเหตุก่อน แท้ที่จริงแล้วธรรมทั้งหลายไม่มีต้นไม่มีปลาย เป็นลูกโซ่เนื่องกันไปอยู่ตลอดกาล เหมือนกับพันธุ์ข้าวที่มนุษย์เรากินอยู่ทุกวันนี้ ปลูกกินมาแต่ไหนแต่ไร ไม่ทราบว่ามนุษย์คนเราได้มาแต่ไหนเมื่อไร เริ่มปลูกอุปมาเหมือนกับกรรมวัฏ เก็บเกี่ยวเหมือนกับ กิเลสวัฏ รับประทานเหมือนกับ วิบากวัฏ ถ้าธรรมทั้ง ๔ นี้ยังมีอยู่ตราบใด ก็พร้อมที่จะไปเกิดในภพที่มีขันธ์ห้าได้ในโอกาสอันสมควร ท่านจึงเรียกว่า ปฐมวิญญาณ หรือปฏิสนธิวิญญาณ เมื่อปฏิสนธิวิญญาณได้มาครองขันธ์ห้าสมบูรณ์แล้ว วิญญาณ ตัวนั้นก็ทำหน้าที่เพียงแต่รับรู้เบื้องต้น ในเมื่ออายตยะภายนอกมีรูปเป็นต้น มากระทบตา เพียงแต่รู้ว่ากระทบเท่านั้น แต่หาได้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรไม่ ที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไรไม่นั้นเป็นหน้าที่ของสัญญา สังขาร เวทนา และเจตสิกธรรมทั้งปวงต่างหาก

สัญญา คือความจำได้หมายรู้อดีตนาน ๆ อันเป็นเหตุจะให้เกิดสังขาร เวทนา และปัญญาเป็นต้น

อภิญญา ต้องเกิดจากผู้หัดทำสมาธิภาวนาเป็นแล้วจึงจะเกิด จึงเรียกว่าอภิญญาแปลว่าความรู้อันพิเศษหรือความรู้ยิ่ง

ปัญญา คือความรู้ทั่วไปไม่ว่าทางโลกหรือทางธรรม ปัญญานี้เกิดได้หลายทาง เกิดจากการได้ยินได้ฟังมาจากผู้อื่นหรือจากหนังสือ เรียกว่า "สุตตมยปัญญา" เกิดจากความคิดความอ่านหาเหตุผลในสิ่งที่ตนได้ประสบพบผ่านมาแล้วในสิ่งนั้น ๆ เรียกว่า "จินตมยปัญญา" เกิดจากจิตที่อบรมทำสมาธิภาวนาให้เป็นแล้ว บังคับจิตของตนให้จำกัดอยู่ในอารมณ์อันเดียว เรียกว่า "ภาวนามยปัญญา" และภาวนามยปัญญานี้ยังแยกออกเป็นโลกียปัญญาและโลกุตรปัญญาอีกด้วย

คนเราด้วยเหตุที่เห็นว่าจิตมีหลายดวงนี้เอง จึงยากที่จะเห็นธรรมคำสอนของจริงที่พระพุทธองค์ตรัสเทศน์ไว้ แท้ที่จริงแล้วจิตมีอันเดียว ที่เรียกชื่อหลายอย่างนั้นเป็นเพราะอาการของจิตมันมีหลายอย่าง ท่านจึงเรียกชื่อต่างกันออกไปเป็นอย่าง ๆ ฉะนั้นผู้มีปัญญาสามารถจดจำคำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องอาการของจิต มาบรรยายจนหาที่สุดมิได้ หรือผู้อบรมจิตจนรวมลงเป็นอันเดียวได้แล้ว อธิบายอาการของ-

จิตได้ไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน อย่างที่ได้อธิบายเรื่องปลูกข้าวให้ฟังมาในเบื้องต้น เบื้องต้นปลูกลงไปในดินจนตั้งต้นเป็นกอ เป็นรวง เป็นเมล็ด เป็นข้าวสารแล้วต่อจากนั้นผู้ฉลาดจะทำอะไรได้หมดทุกอย่าง เป็นต้นว่าจะทำ ขนมจีน ขนมฝรั่ง ขนมนางเล็ด ผักบัว ขนมหม้อแกง ขนมฝอยทอง เป็นต้นได้ทั้งนั้น นี่ว่าถึงด้านวัตถุเอาข้าวขึ้นต้น เพราะมีแป้งเป็นหลักของการทำขนม

ส่วนด้านนามธรรมมีจิตคือวิญญาณเป็นหลัก ประสมกับธรรมนั้น ๆ แล้วจึงมีชื่อต่าง ๆ กัน ดังอธิบายมาแล้ว

ในปัญหาที่มีผู้ถามมีอยู่สองข้อที่ควรจะอธิบายให้เข้าใจ คืออภิญญา กับภาวนามยปัญญา เพราะทั้งสองข้อนี้เกิดจากการทำสมาธิภาวนา แต่อธิบายก็ไม่ละเอียดนักเพราะทั้งสองข้อนี้มันเกิดได้ทั้งโลกียะและโลกุตระ

อภิญญานั้น เมื่อจะเกิดก็ต้องมีสมาธิภาวนา อย่างน้อยจิตรวมเข้าเป็นภวังค์ขณะหนึ่งเสียก่อน คำว่าขณะหนึ่งในที่นี้บางคนไม่รู้เสียด้วยซ้ำว่าจิตของเรารวมแล้วเกิดความรู้ต่าง ๆ เลยเพลิดเพลินหลงไปตามความรู้นั้น ๆ ความรู้นั้นมีหลายอย่าง และรู้ในที่ต่าง ๆ กัน บางคนรู้ในอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน ก็มี

จิตต้องรวมเป็นภวังค์เข้าสู่สภาพจิตเดิมเสียก่อนจึงเกิดความรู้ได้ ถ้าจิตยังคลุกเคล้าอยู่ด้วยอารมณ์ต่าง ๆ แล้วอภิญญา ความรู้พิเศษจะไม่เกิด เหมือนกับน้ำใสสะอาดปราศจากขุ่นมัว ย่อมมองเห็นเมล็ดทรายได้ในที่ลึก ๙-๑๐ เมตร แต่ถ้าน้ำขุ่นมัวแล้วแม้แต่น้ำตื้นคืบเดียวก็มองไม่เห็นฉะนั้น จิตเป็นของเร็วแสนเร็วยากที่บุคคลผู้ไม่ได้อบรมจะตามรู้ได้ ถึงแม้ผู้ได้อบรมแลวก็ตาม ถึงจิตรวมเข้าเป็นภวังค์แล้วก็ยังตามรู้ไม่ได้ก็มี ท่านอุปมาขณะของจิตไว้ว่าเหมือนแมลงวันเกาะอยู่บนหน้าทั่ง บุคคลเอาฆ้อนมาตีแมลงวันบนทั่งนั้น เสียงฆ้อนกระทบหน้าทั่งกับเสียงแมลงวันแตกนั้นอะไรจะก่อนหลังฉะนั้น

อนึ่งท่านอธิบายถึงขณะจิตของคนธรรมดาไว้ถึง ๗ ขณะ เช่นตาเห็นรูปกว่าที่จะเกิดกิเลสได้จะต้องเข้าภวังค์ถึงเจ็ดครั้ง ตาเห็นรูปออกไปรับเอามาพิจารณาแล้วจึงรู้ว่ารูปนั้นเป็นรูปอะไร พอใจหรือไม่พอ แล้วจึงจะเกิดกิเลสเครื่องเศร้าหมองของจิต มันยากนักที่จะตามรู้ขณะของจิต ที่อธิบายมานี้ก็อธิบายตามบัญญัติหรอก จำเอาคำพูดท่านมาพูดต่างหาก ตัวเองก็ไม่รู้เหมือนกัน ถ้ารู้ว่าขณะจิตเบื้องต้น

ขณะใดขณะหนึ่งก็สบายเลย ในตอนนี้ขอให้รู้แต่ว่าจิตเข้าสู่ภวังค์ได้ในอิริยาบถทั้งสี่ (คือสมถะ) แล้วจึงเกิดอภิญญา ๖ ได้ ในที่นี้จะได้อธิบายแต่เพียง เจโตปริยญาณ กับ จุตูปปาตญาณ นั่นก็ผลของสมถะมิใช่วิปัสสนา ดังคนเข้าใจกันโดยมาก ส่วนนอกนั้นถ้าผู้ใดอยากจะรู้จงหาดูเอาตามหนังสือปริเฉทที่สองหลักสูตรนักธรรมโท

แต่ทั้งสองอย่างนั้นก็ดีหรือทั้งหกอย่างนั้นก็ดี ก็มิได้เกิดทั่วไปแก่ผู้ที่ทำสมาธิได้แล้ว จะเกิดขึ้นได้แต่บางคนเท่านั้น บางคนทำสมาธิไปแน่วแน่เต็มที่แล้วก็ตาม อภิญญาไม่เกิดเลยสักอย่างเดียวก็มี บางคนอย่างมีมาแล้วพอทำสมาธิเป็นบ้างเล็ก ๆ น้อย หรือรู้ไม่ว่าตนเป็นสมาธิเสียซ้ำไปก็เกิดอภิญญาก็มี

แต่ขออย่าเพิ่งทอดทิ้งภาวนาที่อุตส่าห์ลงทุนทำมาตั้งหลายปี อย่างน้อยที่ทำมาถึงขั้นนี้ก็เรียกว่าทำความดีมาถึงขั้นสองแล้ว (คือสมาธิ) ท่านย่อมทราบดีแก่ใจของตนเองมิใช่หรือว่า การละบาปคือความชั่วทางกาย วาจา และใจ ของตนหมดไปมากน้อยเท่าไรแล้ว เดี๋ยวนี้ยังเหลือแต่ความไม่พอใจของท่าน ที่อยากจะให้เกิดอภิญญาเท่านั้น ความอยากเลย

เป็นเหตุอุปสรรคแก่การทำสมาธิ สมาธิท่านเคยทำได้อยู่ก็เลยหายสูญไปเสียด้วย เสียดายแทนท่านเหลือเกิน ถ้าท่านน้อมเข้ามาเพื่อให้เห็นใจของตน สมาธิของท่านก็จะดีขึ้นมากทีเดียว นี่ท่านน้อมไปเพื่อให้เกิดความรู้ใจของคนอื่น จะคิดดีคิดชั่วคิดหยาบคิดละเอียดเป็นอกุศลหรือกุศล หรืออยากจะให้รู้คนนั้นตายไปแล้วไปเกิดในที่นั้น ๆ เป็นต้น นั่นเป็นความรู้ที่ส่งออกไปรู้ภายนอก ขอโทษ เป็นความต้องการอยากดัง อยากเด่นอยากวิเศษวิโสกว่าเพื่อน หรืออยากมีฤทธิ์มีปาฏิหาริย์จำแลงแปลงเพศได้ต่าง ๆ ทำให้คนทั้งหลายกลัว เป็นต้น คิดอย่างนั้นมันผิดทางไม่ถูกทางหรอกอย่าไปคิดเลย ถึงจะคิดมันก็ไม่เป็น คิดผิดดำริผิดมีแต่ความเสื่อม-มาให้แก่ตนถ่ายเดียว เมื่อท่านมารู้ความคิดของท่านทั้งหมดดังว่ามานั้นแล้ว จงหยุดยั้งและเพิกถอนเสีย แล้วจงมีสติกำหนดเอาแต่ผู้ไปคิดนึกปรุงแต่งนั้นไว้อย่างเดียว จิตของท่านก็จะผ่องใสสะอาดเป็นเอกัคตารมณ์ สมปรารถนาของท่านทุกประการ

ดังพระพุทธองค์ตรัสเทศนาแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายศาสนาอันนี้มิใช่ปฏิบัติเพื่อ ยศ ลาภ สรรเสริญ

และอะไรทั้งหมด แท้จริงแล้วพุทธศาสนาสอนให้ปฏิบัติเพื่อละกิเลสบาปธรรมทั้งหลายดังนี้เป็นต้น จงดูตัวอย่างพระบรมครูของเราเป็นตัวอย่าง

ท่านถามว่าเรื่องเหล่านี้มันเป็นเพราะอะไรมากีดกันไว้มันจึงไม่เกิด เจโตปริยญาณและจุตูปปาตญาณ นั้น ท่านไม่ควรจะถามในเรื่องนี้ เพราะมันเป็น อจินไตย บุญกรรมนิสัยวาสนาบารมี ไม่สามารถจะพยากรณ์ได้ เป็นพุทธวิสัยต่างหาก มีพระพุทธองค์ ๆ เดียวเท่านั้นสามารถพยากรณ์เรื่องเหล่านี้ได้ ผู้ใดจะสามารถพยากรณ์ได้ด้วยวิธีใด ๆ ก็ตาม ผู้นั้นเข้าลักษณะอวดอุตริมนุษยธรรม

อภิญญาที่ว่านี้เป็นได้ทั้งโลกียะและโลกุตระ ที่ว่าเป็นโลกียะนั้นบุคคลธรรมดา ๆ นี่เองก็สามารถรู้ได้ เช่นหมู่เพื่อนจะมาหาโดยที่มิได้บอกเลยว่าจะมาหา แต่หากรู้วาระจิตของเขาล่วงหน้าก่อนแล้วจะมาหา แล้วก็มาหาจริง ๆ หรือนั่งอยู่ด้วยกันเขาตั้งใจจะพูดคำ ๆ นั้นละ สักประเดี๋ยวเขาก็พูดออกมาคำนั้นเลย หรือคนคุยกันอยู่ดี ๆ นี่เอง กลับเห็นเขาเป็นคนตายเสียแล้ว ด้วยอาการต่าง ๆ อยู่มาไม่กี่วันเขาผู้นั้นก็ตายด้วยอาการอย่างนั้นจริง ๆ แต่ไม่ทราบว่าตายแล้ว

เขาผู้นั้นไปเกิดในที่ใด อย่างนี้เป็นต้น นี่เป็นอภิญญาส่วนหนึ่ง แต่เป็นโลกียะ คือมีอารมณ์ยังเจืออยู่กับโลก มีความรักความชัง มีความโกรธความเกลียด พอใจและไม่พอใจอยู่ ในเมื่อเกิดอภิญญาขึ้นนั้น บางทีก็จริงบ้างไม่จริงบ้างตามวิสัยของโลกียะ

เมื่อจะพูดถึงเรื่องอภิญญาจะต้องพูดถึงเรื่องฌาน ที่พูดถึงเรื่องจิตเข้าสู่ภวังค์นั้น พูดย่อ ๆ ถ้าจะพูดให้หมดเรื่องแล้วต้องพูดถึงเรื่องฌาน ฌานต้องมีที่ตั้ง ๓ ฐาน

ฐานที่ ๑ คือ ภวังคุบาท จิตรวมนิด ๆ หน่อย ๆ บางทีเจ้าตัวไม่รู้จิตรวมซ้ำไป เว้นแต่ผู้มีปัญญาสามารถรู้เรื่องจิตของตนได้ละเอียดถี่ถ้วนจึงจะรู้ได้ ให้พึงสังเกตง่ายๆ ดังนี้ เมื่อคิดนึกในอารมณ์อันใดอยู่ จิตหยุดนิ่งอยู่พักหนึ่งแล้วคิดนึกต่อไปอีก นั่นเรียกว่า ภวังคุบาท ๆ นี้ มีอาการของมันอยู่ในตัวสองอย่างคือ วิตก วิจาร

ฐานที่ ๒ ภวังคจรณะ จิตจะรวมเป็นระยะ ๆ แต่ไม่ได้รวมสนิทจนไม่รู้ตัวเสียเลย บางคนก็ไม่รู้ว่าจิตอยู่ที่ไหน รู้แต่อาการของมันซึ่งมีอยู่สองอย่างคือ ปีติ สุข

ฐานที่ ๓ ภวังคุปัจเฉก จิตจะรวมสนิทเลย บางคนอาจจะไม่รู้ตัวเลยก็มี นั่งเงียบสนิทตั้งหลายชั่วโมง พอรู้ตัวขึ้นมาจะงงไปหมดเป็นไก่ตาบอดไปเลย เห็นผู้คน และสิ่งต่าง ๆ ลืมสมมุติบัญญัติของเก่าไปหมดจะพูดอะไรก็ไม่ถูกอยู่สักพักใหญ่ ๆ อาการเหล่านี้จึงค่อยจางลง ๆ แล้วจะมาเป็นปกติตามเดิม หรือหากจะรู้ตัวอยู่บ้าง อาการเหล่านั้นก็จะเหมือนกับเข้าไปในโลกอีกโลกหนึ่งต่างหาก หรืออยู่ในห้องอันสว่างไสวไปด้วยแสงไฟ มีสุขและเอกัคตาเป็นที่ตั้งอนึ่งพึงเข้าใจว่าภวังค์ ทั้งสาม นี้มีสติ อ่อนหรือ ไม่มีสติ เสียเลยถึงจะเข้าภวังค์นั้น ๆ ได้ ถ้ามีสติสมบูรณ์อยู่จะเป็นสมาธิไป

จิตเข้าถึงภวังค์ทั้งสามนี้อย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว อภิญญาจึงจะเกิด แล้วก็มิได้เกิดแก่ผู้ถึงภวังค์ทั่วไปอย่างคนทั่วไปเข้าใจกันนั้น หากท่านจะถามว่า นั่นมันเพราะเหตุไร ก็ขอตอบว่าไม่ทราบ อย่างที่ตอบท่านแล้ว จะตอบได้ก็เพียงแต่เดา ๆ เอาอย่างคนทั่วไปตอบว่า เพราะบุญวาสนาบารมีของท่านผู้นั้นเคยได้อบรมมาแต่ก่อน คำว่าแต่ก่อนเมื่อไรกี่ภพกี่ชาติมาแล้วก็ไม่ทราบ และท่านนั้นได้เคยทำมาอย่างไรก็ไม่รู้

ส่วนโลกุตรอภิญญานั้น ท่านก็ใช้โลกียฌานนี่เอง เพราะท่านไม่ได้แบ่งแยกองค์ฌานไว้ ฌานโลกียะ และฌานโลกุตระก็มีองค์ห้าหรือหกเหมือนกัน เป็นแต่ท่านผู้เข้าถึงโลกุตระ แล้วท่านไม่ติดในองค์ฌานนั้นๆ ท่านเข้าได้ออกได้เป็นเครื่องอยู่ของท่านต่างหาก เมื่อท่านจะใช้อภิญญาท่านต้องเข้าจตุตถฌานคือจิตต้องถึงเอกัคตากับอุเบกขา ให้ชำนาญคล่องแคล่วไม่หลงติดในองค์ฌานอย่างปุถุชนเสียก่อน แล้วจึงค่อยถอนจิตออกมาอยู่ขั้นอุปจาร จึงวิตกถึงเรื่องที่จะรู้นั้นนิดหนึ่งแล้ว เข้าอัปปนาฌานอีกตามเดิม เรื่องนั้นถ้าจะรู้ก็รู้ขึ้นมาเองโดยปราศจากการปรุงแต่งและสัญญาอารมณ์ใด ๆ ทั้งหมด ถ้าไม่รู้ท่านก็อยู่สบายตามอัตภาพของท่าน ความรู้ของท่านจึงแน่นอน ไม่เหมือนปุถุชนคนธรรมดา เมื่ออยากรู้แต่ไม่รู้ก็กระสับกระส่าย เมื่อรู้ตามต้องการก็ดีใจ เข้าใจว่าตนเองดีแล้ว

ท่านอาจารย์บอกว่าท่านไม่ใช่นักปริยัติ ท่านต้องการตัดสัญญาอารมณ์ทั้งปวงหมด ให้มันยังเหลือแต่จิตกับสติเท่านั้น ผลที่สุดจิตก็มารวมเป็นใจ สติกับใจมารวมกันเข้าเป็นอันหนึ่งจึงหมดเรื่อง โลกนี้ทั้งหมดมีจิตอันเดียวเป็นใหญ่

ถ้าไม่มีจิตเสียอย่างเดียวโลกนี้ก็ไม่มีความหมาย พุทธศาสนานี้ก็เหมือนกัน มีจิตนี้อันเดียวเป็นแก่น พระพุทธศาสนาจึงตั้งอยู่ได้ ถึงแม้พระสิทธัตถะราชกุมารที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ก็ต้องมีจิตอันนี้เสียก่อนจึงจะตรัสรู้ได้ ถ้าหาจิตไม่ได้เสียแล้วพระพุทธเจ้าก็ไม่มี ฉะนั้นจึงอยากจะหาแก่นคือจิตให้พบเสียก่อน

ในพุทธศาสนาท่านสอนให้อบรมจิต ที่พวกเราเรียกว่าอบรมกัมมัฏฐานคือให้ตั้งสติกำหนดจิต ความจริงแล้วก็คือตั้งจิตกำหนดจิตนั่นเอง จิตเป็นของมีอยู่แล้วแต่เราไม่ได้ตั้งให้มันอยู่คงที่ มันจึงเลอะเทอะเหลวไหลไม่ทราบว่ามันอยู่หรือไปไหนแล้ว มันคิดดีและคิดชั่วเป็นบาปหรือเป็นบุญท่านจึงสอนให้มันตั้งอยู่คงที่ จิตเป็นของไม่มีตัวไม่มีตน จะผูกมัดด้วยเชือกก็ไม่ได้ ต้องผูกมัดด้วยคำบริกรรมว่า พุทโธๆๆ คำว่าพุธโธ ๆ ๆ ที่มีความรู้สึกอยู่กับ พุทโธ นั่นแหละ คือจิต เมื่อจับเอาความรู้สึกนั้นแล้วสิ่งทั้งปวงทั้งหมดนั้นก็จะหายไปสิ้น เราภาวนาก็ต้องการละความกังวลเกี่ยวข้องด้วยสิ่งที่ไม่ดีไม่งามทั้งหมดมิใช่หรือ เมื่อเราจับได้ความรู้สึกที่มีอยู่กับพุทโธ ก็เรียกว่าเราจับจิตได้แล้ว และขอให้จับมันไว้ให้

มันจึงจะไม่เป็นทุกข์เดือดร้อนในเมื่ออารมณ์ที่ไม่ดีมากระทบ นี่เราหาจิตหรือจับจิตแล้วนะ

จิตนี้แหละเป็นผู้คิดผู้นึกผู้ปรุงแต่งสัญญาอารมณ์ต่างๆ ถ้าไม่มีจิตโลกอันนี้ก็จะไม่สวยงดงามอย่างนี้ ที่เราเกิดมาเห็นโลกอันนี้ตระการงามตา ก็เพราะจิตอันนั้นมันเกิดมาก่อนมันสร้างไว้ให้เราดู เมื่อเราเกิดมาดูมันเพลินจนไม่มีขอบเขต จึงเป็นเหตุให้เกิดทุกข์วุ่นวายไปต่าง ๆ นานา พระพุทธศาสนาจึงสอนให้เราสำรวมจิต คือระวังจิต เมื่อจิตมันจะคิดนึกอะไรไม่ว่าดีหรือชั่วก็ให้รู้ตัวอยู่เสมอ ให้รู้เท่าทันมัน มิใช่รู้ตามจิต รู้ตามจิตไม่มีวันจะตามทัน เมื่อรู้เท่าทันมันแล้ว มันก็จะอยู่นิ่งเฉย ไม่คิดนึกไม่ปรุงไม่แต่ง ไม่เป็นอดีต ไม่เป็นอนาคต อยู่เป็นกลางเฉยๆ ไม่เป็นบุญเป็นบาป จิตก็จะรวมเข้ามาเป็นใจ มีแต่ความวางเฉยกับสติรู้ตัวอยู่ จิตกับใจมีลักษณะอาการต่างกันอย่างนี้ แท้จริงจิตกับใจก็อันเดียวกันนั่นแหละ จิตอันใดใจก็อันนั้น ใจอันใดจิตก็อันนั้น แต่ที่ท่านเรียกเป็นสองเพราะมีอาการอย่างอธิบายมานี้ บุคคลใดอบรมจิตไม่ให้เข้าถึงใจ บุคคลนั้นก็จะมีแต่ความวุ่นวายเดือดร้อนหาความสงบสุขไม่ได้ ถ้าบุคคลอบรมจิตจนเข้าถึง

ใจ รู้จักจิตเป็นอาการอย่างนี้ ใจเป็นอาการอย่างนี้ เมื่อต้องการใช้จิตก็ใช้ได้ หรือต้องการใช้ใจก็ใช้ได้ บุคคลนั้นได้ชื่อว่า มีจิตใช้จิตได้มีใจใช้ใจได้ มิใช่มีจิตให้จิตใช้เราตลอดเวลา ชื่อว่าเป็นทาสของจิตตลอดภพตลอดชาติ

คราวนี้เมื่อรู้จักจิตกับใจว่า มีลักษณะอาการต่างกันอย่างไรแล้ว จะตอบปัญหาที่ว่าภวังค์อัปปนาฌาน หรือสมาธิ สมาบัติ มันต่างกันอย่างไร มันก็น่าถามหรอก เพราะว่าโดยส่วนมากท่านคณาจารย์ทั้งหลาย มักอธิบายแต่เพียงชื่อไม่ได้อธิบายตัวจริงของมันว่ามีลักษณะอาการอย่างไร แต่ก็จะอธิบายตามสมมุติบัญญัติ ถ้าไม่อธิบายตามสมมุติบัญญัติแล้ว ก็ไม่ทราบว่าจะเอาอะไรมาอธิบาย

ฌาน มีภวังค์เป็นเครื่องวัด ถ้าไม่ถึงภวังค์ก็ไม่ถึงฌาน ดังได้อธิบายภวังค์สามมาแล้ว แต่มันหยาบละเอียดต่างกัน ยิ่งอรูปฌานก็ยิ่งละเอียดมาก ลักษณะจิตเข้าถึงฌานมีอาการเหมือนกับเราตกหลุมหรือตกเหว หรือบางทีก็จะตกใจสะดุ้งนั่นจิตถอนแล้ว ถึงจะเป็นอย่างไรก็ช่าง เพ่งจิตนั้นให้ละเอียดเข้าไป ไม่เกี่ยวข้องถึงเรื่องปัญญาความรู้อะไรทั้งสิ้น ถ้าไปรู้ว่าฌานมีองค์เท่านั้นเท่านี้แล้วจะไม่เป็นฌานเลย ฌาน

ต้องเพ่งเอาแต่จิตอย่างเดียวหรือเพ่งนิมิตอันใดอันหนึ่ง แล้วมีอดีตอนาคตลงเฉพาะปัจจุบันเป็นสมุฏฐาน อภิญญาจะเกิดไม่ตอนนี้ เมื่อจะเกิดมีลักษณะคล้ายกับฝัน เพราะจิตตอนนั้นอยู่ในภวังค์ ถ้าผู้ชำนาญเข้าจิตแล้วมีลักษณะตื่นอยู่ดี ๆ นี่แหละ แต่มีลักษณะต่างกันกับคนตื่นธรรมดา จิตเข้าสู่ภวังค์กับคนธรรมดาแปลกต่างกันมาก เรื่องเหล่านี้อธิบายยากถ้าผู้ที่เป็นแล้วจะเข้าใจด้วยตนเอง

อัปปนา มีสองอย่าง อัปปนาฌาน กับอัปปนาสมาธิ อัปปนาฌานก็ภวังคุปัจเฉทดังที่อธิบายมาแล้วนั่นเอง อัปปนาสมาธิ จะต้องมีสติสมบูรณ์แล้วเพ่งพิจารณาธรรมอันใดอันหนึ่งอยู่โดยเฉพาะ เช่น พิจารณาธาตุสี่ ขันธ์ห้า อายตนะหก เป็นต้น เมื่อพิจารณาโดยเฉพาะแล้วจิตจะค่อยละเอียดลงๆ เมื่อจิตละเอียดแล้วปัญญาก็ละเอียดตามไปด้วย เมื่อตั้งสติกำหนดเช่นขันธ์ห้านี้แหละ เป็นต้น มีสติตั้งมั่นกำหนดปริยัติว่าขันธ์นั้นๆเป็นอย่างนั้นๆ เมื่อจิตเห็นชัดด้วยใจของตนเองแล้วจิตก็จะหยุดเป็นพัก ๆแล้วก็ส่งไปตามสัญญาอีกตามเดิม เรียกว่า ขณิกสมาธิ เมื่อพิจารณาอยู่อย่างนั้นแต่จิตละเอียดเข้า ๆจนเห็นขันธ์เป็นของน่าเกลียดหรือน่าเบื่อหน่ายน่ากลัว จิตอัน

นั้นก็จะเพลินอยู่กับการพิจารณา ชัดประจักษ์แจ้งด้วยใจของตนเอง ไม่ส่งออกไปพิจารณาเรื่องอื่นเรียกว่า อุปจารสมาธิ สมาธินี้มีจิตแน่วแน่เป็นเอกัคตารมณ์เป็นเครื่องวัด อุปจารสมาธินี้มีสองอย่างที่อธิบายมานี้เรียกว่า อุปจารสมาธิก่อนจะเข้าถึงอัปปนาสมาธิ อุปจารเมื่อถอนออกมาจากอัปปนาสมาธินั้นอีกอย่างหนึ่ง จะได้อธิบายข้างหน้า

อุปจารสมาธิอิ่มอยู่ด้วยการพิจารณาธรรมนั้น แล้วจะอิ่มพอใจในการพิจารณาธรรมนั้น ด้วยเห็นว่าขันธ์ห้าที่เราพิจารณาอยู่นี้ก็สักแต่ว่าขันธ์ห้า เราจะพิจารณาเห็นมันเป็นอย่างไร มันก็คงอยู่อย่างเดิม เมื่อมันยังไม่ถึงโอกาสมันก็อยู่อย่างเดิม เมื่อมันถึงโอกาสเวลาแล้วมันต้องเป็นไปตามกาลเวลาของมัน สงบอยู่อย่างเดียว เรียกว่า อัปปนาสมาธิ ๆ นี้จะเกิดปัญญาอะไรไม่ได้เลย เป็นแต่พักผ่อนเอากำลังเท่านั้น เหมือนคนทำงานเหน็ดเหนื่อยแล้วพักผ่อนเอากำลังเท่านั้น ได้กำลังแล้วออกทำงานอีกต่อไป

คนเรายังมีชีวิตอยู่ มีอายตนะภายในสมบูรณ์ ต้องมีการกระทบกระทั่งภายนอกเป็นธรรมดา แต่ท่านผู้ออกจากอัปปนาสมาธิไปอยู่ขั้นอุปจารสมาธิแล้ว จะพิจารณาสิ่งที่มา

กระทบอายตนะทั้งหลายเป็นธรรมไปหมด เช่นเห็นรูป รูปเป็นธาตุสี่ที่สมมุติว่า รูปนั้นเป็นอย่างนี้สวยไม่สวย จิตเป็นผู้สมมุติปรุงแต่งเอาเอง แท้จริงเรื่องสมมุติใครจะสมมุติหรือไม่สมมุติ มันก็อยู่อย่างเดิม รูปจะทรงอยู่ชั่วระยะหนึ่งแล้วก็จะดับสลายไปตามสภาพของมัน ส่วนเสียงก็เช่นเดียวกันเป็นต้น จะหมดความอยากในความหิวกระหายในสิ่งนั้น ๆ ถึงแม้ไม่หมดทีเดียว เมื่อพิจารณาเห็นอยู่อย่างนั้น ปัญญาแก่กล้าสมาธิแน่นแฟ้นเข้า ก็มีโอกาสที่จะให้หมดความลุ่มหลงในอายตนะทั้งหมดทั้งหกได้ในที่สุด

ไม่เหมือนอุปจารสมาธิก่อนเข้าถึงอัปปนาสมาธิ เพราะอุปจารสมาธิก่อนจะเข้ายังไม่มีหลัก บางทีจิตเข้าถึงอุปจาร-สมาธิเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วก็ถอนออกไปเสีย พิจารณาอะไรก็ไม่ชัดไม่เจน บางทีก็เตลิดเปิดเปิงไปเลย ไม่เข้าถึงสมาธิซ้ำ

ที่มีผู้ถามว่า สมาธิ กับ สมาบัติ มันต่างกันอย่างไรนั้น อันนี้ตอบยากเหมือนกัน เพราะพวกเราฝึกหัดตามครูบาอา-จารย์มาก็หัดแต่สมาธิ ไม่เคยหัดสมาบัติ ถ้าจะให้ตอบก็จะเดาเอาตามเคยว่า คงจะเหมือนกันละมั้ง ผิดถูกไม่รับรอง

จะต่างกันก็แต่อาการเข้าเท่านั้น สมาธิ ก็แปลว่าทำใจให้แน่วแน่เป็นอันหนึ่ง สมาบัติเข้าถึงพร้อม (เป็นนักแปลเสียด้วย) ทำสมาธิจิตใจให้แน่วแน่เป็นอารมณ์อันเดียวได้คล่องแคล่วแล้วที่ท่านเรียกว่า "วสี" คราวนี้เมื่ออยากจะทำสมาบัติก็พร้อมที่จะเข้าได้ทุกเมื่อ สรุปรวมความว่า สมาธิเป็นเรื่องกำลังหัดจิตใจให้แน่วแน่ได้บ้างไม่ได้บ้าง สมาบัติเป็นเรื่องการฝึกหัดให้ชำนาญแล้วอยากเข้าเมื่อไรก็ได้ เป็นธรรมดาเมื่อท่านที่ฝึกหัดจิตได้แล้วต้องทดสอบ หรือเพื่อเป็นเครื่องเล่นหรือเครื่องอยู่ของท่าน

เมื่อพูดถึงเรื่องนี้แล้ว ก็อยากพูดให้หมดเสียเลยว่าสมาบัติกับนิโรธสมาบัติไม่ใช่อันเดียวกัน อย่างคนทั่วไปโดยมากเข้าใจกันนั้น สมาบัติ พระสาวกบางองค์ท่านชำนาญท่านอยากเข้าเมื่อไร ณ ที่ไหนท่านก็เข้าได้และไม่มีกำหนดเสียด้วย นิโรธสมาบัตินั้น ท่านต้องได้ฌานแปดแล้ว เข้าโดยลำดับฌานจนถึงนิโรธสมาบัติ และเมื่อจะเข้าท่านก็มิได้คิดว่าเราจะเข้าหรือกำลังเข้าอยู่ ซึ่งนิโรธสมาบัตินั้น ถ้ารู้สึกอยู่ก็เข้าไม่ได้ สัญญา เวทนา ดับหมด แล้วลมหายใจจึงค่อยดับทีหลัง

(ขออธิบายไว้ในที่นี้สักนิดหนึ่ง บางคนอาจสงสัยว่า ลมหายใจดับแล้วทำไมจึงไม่ตาย ที่ไม่ตายเพราะลมละเอียดยังมีอยู่ ดับแต่ลมหยาบ ๆ ที่หายใจออกมาทางจมูกเท่านั้นแหละ ส่วนลมละเอียดยังมีอยู่ ดังได้อธิบายแล้วในข้างต้น ความอบอุ่นยังมีอยู่ เพราะลมยังไม่สิ้นหมด ความอบอุ่นเกิดจาก สวาบ หรือกระพองลมยังติดอยู่ มิฉะนั้นก็เหมือนกับทารกเกิดในครรภ์ของมารดายังไม่ตายฉะนั้น)

ก่อนที่ท่านจะเข้า ท่านก็ได้อธิษฐานไว้ว่าจะอยู่เท่านั้นเท่านี้วันเมื่อถึงกำหนดท่านก็ออกจากนิโรธสมาบัตินั้น ก่อนจะออกจิตสังขาร (คือวิตก) เกิดก่อน แล้วสัญญา เวทนา จึงเกิดตามมา นิโรธสมาบัตินี้เข้าได้ทั้งพระเสขะและพระอเสขะบุคคลตั้งแต่พระอนาคามีขึ้นไปจนถึงพระอรหันต์ และปุถุชนที่ชำนาญเข้าฌานก็เข้าได้ เพราะองค์ฌานทั้งแปดไม่ได้แยกกัน เดินทางเดียวกัน จะต่างกันก็แต่พระอริยเจ้าท่านเข้านิโรธสมาบัติเพื่อชมสมาบัติของท่าน หรือเพื่อเป็นเครื่องอยู่ของท่าน ส่วนปุถุชนเข้านิโรธสมาบัติเพื่อผลของนิโรธสมาบัติจริง ๆ

ส่วนสมาบัตินั้น ท่านฝึกฝนอบรมสมาธิของท่านให้ช่ำชองแล้วท่านต้องการเข้าสมาบัติในเวลาใด ณ ที่ไหน ก็ได้

ตามต้องการ เรื่องนิโรธสมาบัตินี้พูดยากเพราะมิใช่วิสัยของพวกเรา นี่นำเอามาพูดสู่กันฟังเฉย ๆ ผู้พูดกับท่านผู้ทำให้เป็นไปจริงแล้ว ความซาบซึ้งของนิโรธสมาบัติไกลกันเหมือนฟ้ากับดินทีเดียว ในพุทธศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราแล้ว บรรดาพระสาวกทั้งหลายเว้นพระพุทธเจ้าองค์เดียว ไม่มีใครจะชำนาญคล่องแคล่วเหมือนพระกังขาเรวตะ พระพุทธเจ้าได้ตรัสชมว่า ชำนาญเข้านิโรธสมาบัติได้คล่องทั้งโลกียะและโลกุตระ นี่เป็นเพราะบุญวาสนาบารมีพร้อมทั้งความปรารถนา ที่ท่านตั้งใจไว้ในเอตทัคคะในด้านนี้จึงสำเร็จตามความประสงค์

นิโรธสมาบัติกับนิโรธในอริยสัจสี่ต่างกัน นิโรธสมาบัติอธิบายดังกล่าวแล้ว คือเข้าฌานโดยลำดับจนถึงนิโรธสมาบัติ ส่วนนิโรธในอริยสัจสี่นั้นไม่ต้องเข้าฌาน ใช้ปัญญาสัมมาทิฏฐิเมื่อเห็นขันธ์ห้านี้เป็นทุกข์แล้ว ใช้สติพิจารณาเหตุแห่งทุกข์จนเห็นแจ้งชัดด้วยปัญญาอันเกิดจากสมาธิว่า อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นต้นเหตุให้เกิดทุกข์ ทุกข์อันนั้นก็จะหายไป นี่เรียกว่านิโรธในอริยสัจสี่ หรืออะไรก็ตามที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์แล้ว ต้องใช้สติตัวนี้แหละเข้าไปเพ่งพิจารณาจนให้เกิดปัญญาสัมมาทิฏฐิแล้ว ทุกข์อันนั้นก็จะหายไปหมด □

หมายเหตุท้ายเล่ม

คณะผู้จัดพิมพ์ได้ใช้ความพยายามอุตสาหะอย่างเต็มที่ใน การสร้าง หนังสือ ธรรมบรรณาการ เป็นวิทยาทาน ในรูปเล่ม ส.ค.ส. ๒๕๒๖ เนื่องจากเพิ่มจำนวนพิมพ์มากขึ้นถึง ๑๕,๐๐๐ เล่ม เพื่อให้ราคาเล่มละลดลง เพื่อให้ผู้มีจิตศรัทธาจ่ายเงินแต่น้อย แล้วได้หนังสือไปช่วยแจกจ่ายหลายเล่มเป็นภาระหนักแก่ผู้จัดพิมพ์ที่ต้องเที่ยวกราบรบกวนท่านผู้ใหญ่ และญาติมิตรที่เคารพรักให้ช่วยอุปการะค่าพิมพ์ครั้งนี้รวมเป็นเงินประมาณ ๖๐,๐๐๐.- บาท ซึ่งก็ได้รับความกรุณาจากท่านทั้งหลายตามรายชื่อท้ายเล่ม ได้เมตตาช่วยให้หนังสือ ธรรมะ ส.ค.ส. สำเร็จเป็นรูปเล่มที่ปรากฏอยู่ในมือของท่านขณะนี้

คณะผู้จัดพิมพ์จึงขอกราบขอบพระคุณท่านผู้มีจิตกุศลทุกท่านที่ได้ช่วยกันสร้างบุญกุศลอันสูงสุดคือธรรมทาน สมดังคำพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า "สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ" คือ การให้ธรรมะชนะเหนือกว่าการให้อื่นใดทั้งหมด

และคณะผู้จัดพิมพ์ก็คงจะต้องกราบรบกวนท่านผู้มีจิตกุศล ขอให้ช่วยกันสร้างหนังสือธรรมบรรณาการเป็น ส.ค.ส. เช่นว่านี้ในปี ๒๕๒๗ และปีต่อ ๆ ไปอีกเพียงปีละครั้งเดียว เชื่อเหลือเกินว่าท่านคงร่วมอนุโมทนาด้วยตลอดไป

หนังสือเล่มนี้เป็นเล่มจบของชุด "ชี้ทางบรรเทาทุกข์" "ชี้สุขเกษมศานติ" และ "ชี้ทางพระนิพพาน" ครบถ้วนแล้ว หวังว่าคงทำให้ผู้อ่าน "พ้นโศกวิโยคภัย" ด้วยอำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย

เล่มหน้าต่อไป ตั้งใจว่าจะปฏิบัติตามคำแนะนำตามความต้องการของท่านผู้มีอุปการะคุณร่วมทุนพิมพ์ ที่ปรารถนาจะให้มีเนื้อหาทำนองหนังสือ กฎแห่งกรรม ของ ท. เลียงพิบูลย์ ซึ่งคณะผู้จัดพิมพ์ก็เป็นสมาชิกธรรม "กฎแห่งกรรม" ของท่านด้วย และได้เห็นว่าท่านชราภาพมากแล้ว ท่านคงจะเขียนหนังสือไม่ไหว เพราะสุขภาพทรุดโทรมตามอายุขัย คณะผู้จัดพิมพ์จะพยายามดำเนินตามรอยท่าน โดยจะรวบรวมเรื่องจริงที่มีผู้ประสบการณ์ทางวิญญาณมาบอกเล่า และจะคัดเลือกเรื่องธรรมบทในพุทธประวัติ มาลงในหนังสือเล่มต่อไป เพื่อหวังว่าจะเป็นเครื่องเตือนใจพุทธ

ศาสนิกชนที่ยังเผลอตัวหลงใหลอยู่ในกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ให้มีสติยับยั้งใจ ไม่ตกอยู่ในความประมาท

ก็หวังว่าคงจะเป็นที่พอใจของท่านทั้งหลายไม่มากก็น้อย ท้ายที่สุดนี้คณะผู้จัดพิมพ์กราบขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจงคุ้มครองรักษาท่านผู้มีจิตกุศลฝักใฝ่ในคุณธรรมอันประเสริฐทุกท่าน ให้มีแต่ความสุขสวัสดีคิดสิ่งใดที่ชอบที่ควรก็จงสำเร็จสมความปรารถนาทุกประการเทอญ ฯ

คณะผู้จัดพิมพ์

รายนามผู้มีจิตศรัทธา

พิมพ์หนังสือธรรมะเป็น ส.ค.ส.

คุณประจวบ, เตือนใจ สันติมิตร	๒,๐๐๐ บาท
คุณดลใจ, บุญล้อม ไปลานนท์	๒,๐๐๐ บาท
ไม่ประสงค์ออกนาม	๒,๐๐๐ บาท
หจก. มิตรเจริญการพิมพ์	๒,๐๐๐ บาท
คุณพิชัย, บรรเจิด จงสมัคร	๑,๕๐๐ บาท
คุณสันติ โอปนายิกุล	๑,๕๐๐ บาท
คุณประยูร จินดาประดิษฐ์	๑,๐๐๐ บาท
พลตรี พระอุดมโยธาธิยุต	๑,๐๐๐ บาท
คุณณรงค์ สุทธิกุลพานิช	๑,๐๐๐ บาท
คุณเสนอ พยัคฆประการณ์	๑,๐๐๐ บาท
คุณจิตต์สอาด ศรียงค์	๑,๐๐๐ บาท
คุณศุข สันติมิตร	๑,๐๐๐ บาท
คุณบุญเอื้อ สันติมิตร	๑,๐๐๐ บาท
มิตรมวลชนกลุ่มต่างๆ	๑,๐๐๐ บาท
คุณชัช วงศ์สงวน	๖๐๐ บาท

ท่านที่บริจาครายละ ๕๐๐ บาท

คุณทวี หนุนภักดี	คุณสมจิตต์ ตันสุวรรณ
คุณสุภาว์ เทวกุล ฯ	คุณสมชาย แสงอรุณ
คุณสุรพรรณ อนันทสิทธิ์	คุณประสิทธิ์ ฤทธิเกษม
คุณศิริ สุวรรณศิริ	คุณสุวัสน์ ปิยะเวช
คุณเจริญ เขตต์กัน	คุณเสน่ห์ศิลป์ หงษ์ปาน
พญ. เมตตา ปิยะพงษ์	พ.อ.สุนันท์ โรจนวิภาต
พ.ต. ประชา ธรรมโชติ	คุณนฤมล, จงกลณี อมรเสนีย์
คุณอุดม พงษ์ลำใย	คุณมนัส กาญจนมาลี
คุณนพพร กาญจนมาลี	คุณอรุณี ปรีดาบุญ
คุณวัจนา คุนผลิน	พ.ต.อ. ขจร สุชาตานนท์
ร.ต.อ.ผาด มัณฑนะศิริ	คุณพินิจ จินดาศิลป์
คุณอุดม ศิวารัตน์	คุณศรีรัตน์ มาลัย
คุณภิรมย์ อนันตวงษ์	คุณแสวงศรี เชื้อภักดี
คุณซิม จ. ผลิต	

ท่านที่บริจาครายละ ๔๐๐ บาท คุณวิธูร ทรัพย์-ทองคำ คุณอุดร สันตดุสิต ร.ต. มานิต ธุวานนท์ คุณบุญโพธิ์ บวรทัศน์ ด.ต. บุญช่วย ปิณฑะคุปต์ คุณบุญลือ สุโข

คุณอัมพร ยันตพร และคณะ ๓๘๐ บาท

คุณสวัสดิ์ ม้าไว ๓๕๐ บาท

ท่านที่บริจาครายละ ๓๐๐ บาท คุณสมมุติ ชาตะปัทมะ คุณประโพธ ศรีชินพงศ์ คุณชลอ-ผ่องศรี วรกิจวิวัฒน์

ท่านที่บริจาครายละ ๒๕๐ บาท คุณสุวิทย์-ฤทัย ถนอมสุทธิ คุณไพโรจน์ แสงพุฒ

ท่านที่บริจาครายละ ๒๐๐ บาท คุณวิชิต ดิลกวิลาส คุณเลอชัย บัวลังกา คุณเฉลิม ประสารภักดี คุณสันต์ กู้เกียรตินันท์ คุณสมโภชน์ พงศ์พิศิษฏ์ นพ. วินิต รอดอนันต์ คุณสมนึก เทพประมวล คุณพยนต์-เงิน เข็มทอง คุณสุวิช อิ่มพูลทรัพย์ คุณพูลศักดิ์ ปัตตะโชติ คุณสุพจน์ ทองสาด คุณสุดเขตต์ โกมลวรรธนะ คุณสัญญา โสภโณ คุณบุญส่ง หงษ์ทอง คุณอรุณ ปัญญาอรรถ คุณจงกล กล่ำบรรจง คุณใช้ ธีระสมบูรณ์ คุณสนั่น เกิดผล คุณสมพูน บัณฑิตานนท์ คุณสุภัทร สายสมอ คุณสุริยา นวลศรี คุณก้าน อิ่มสมบัติ พญ.ดาราณี พิศุทธิ์สินธพ คุณวิบูลย์ คล้ายชัง คุณบุญเนียร เจริญสุวรรณ คุณวิเชียร บุบผา คุณวงศ์ ธรรมธาดา คุณสุวิช ภวภูตานนท์ คุณประโยชน์ พุกกะณะสุต

คุณปราโมทย์-ศรีสกุล ธีระนันทน์ คุณบุญช่วย อวยพร คุณจำลอง สวัสดิพงษ์ น.ต.ประจิม พวงทิพย์ สันติมิตร คุณวงแฉล้ม-วาสิตา สันติมิตร คุณสุกรี,อารี สันติมิตร คุณวสุ สันติมิตร คุณผัน คงครองธรรม คุณประทิน ศรีนวมกุล คุณสังวรณ์ นาคจีน คุณ สาทร กลวานนท์ คุณสุชาติ-สมสุดา โตอดิเทพย์ คุณประเทือง ภานี พินิตตานนท์ คุณแก้ว กังวาล คุณนิพนธ์-จิรารัตน์ ปรีดาบุญ นอ.วัฒนา, คุณกันยา วัฒนะสุข คุณหยั่น-ทองเจือ สุขสิงห์ คุณ ลิขิต พุฒิโพธิ คุณวิลิต ปิ่นทองคำ คุณบุญช่วย ตรงการดี คุณ บุญลือ สุโข คุณกมล อมรเสนีย์ คุณเกษม มิลินทจินดา คุณยุพาภรณ์ ลบเมฆ คุณสุนทร วงศ์สุรไพทูรย์ คุณวิชา สุขุมาวสี คุณชาญ-อัมพร อัศวลาภา คุณสุเทพ คงสมพรต คุณกาญจนา ดิษยวรรธนะ คุณสุดใจ เอี่ยมโอภาส คุณชัยศักดิ์ อภิราชจิตต์ คุณวรรณะ อุมานนท์ คุณนิเวศน์ สู่เจริญ คุณศรีนิตย์ สาตราภัย คุณ บุญจันทร์ นุตราวงษ์ คุณวิลาวัณย์ นะวิโรจน์ คุณเยี่ยม ประมวลภรณ์ คุณจอม-จงรักษ์ ปรีชายุทธศิลป์ คุณแก้วชัย กาญจนกันต์ คุณ พิทักษ์ เอกอาวุธ คุณประสาน พัฒนายุ คุณอรุณ สุภผล คุณ อนันต วรรณกูล คุณสุเวทย์ สงวนหมู่ นพ. สพภพ วัชรามนตรี คุณเปล่ง บุญคุ้ม คุณวิชิต พิเชฐวิทยาจร

คุณพิไลวรรณ วุฒิกุล ๑๕๐ บาท คุณพนากร ศักดิ์ศิริฤทัย ๑๒๐ บาท

ท่านที่บริจาครายละ ๑๐๐ บาท คุณกุลพงศ์ พูลพิพัฒน์ นพ.ชุมพล อินทรลักษณ์ พ.อ. (พิเศษ) วัชระ บ่อทรัพย์ คุณเกียรติ หงษ์นิกร คุณเสรี ศุภกรโกศัย คุณโกวิท สาราภิรมย์ คุณสุเทพ โพธินาค คุณชิต นาคะสุรพันธ์ คุณอุดม บูรณะเขตต์ คุณถวัลย์ กำจัดดัสกร คุณจง วัฒนถาวร คุณเกื้อ ดนุไทย คุณสอาด จงญาณสิทโธ คุณอัมพร แย้มงามเหลือ คุณนิทัศน์ ถนอมทรัพย์ คุณวิวัฒน์ วิริยะประสาท คุณประสาท อ่อนระยับ คุณอรรณพ ประชาศรัยสรเดช คุณส่งศรี บุญประเวศ คุณสวัสดิ์ ดีช้อย คุณทองย่อน ประทุมวงศ์ คุณปรีดาศุข ศุขโชติ คุณเชื้อ สอนสุทธิ คุณไพรัช ชื่นปทุม คุณอัมพร-วิณา ลิ้มอร่าม คุณประสบ เย็นบำรุง คุณบัญชี บุณยจันทรานนท์ คุณชูศักดิ์ ขันธริโย คุณวิเชียร แก้ววิไล คุณจรัญ บุญราย คุณถวิล มากมูลผล คุณฉวีวรรณ ถวิลหวัง คุณไพรัช คล้ายทับทิม คุณบรรจง หลวงจันทร์ คุณสุธรรม เกษมสุวรรณ คุณกิตติมา จันทรโสภา คุณโสภณ สังข์กังวาล คุณภุชงค์ พึกสกุล คุณเฉลิม รอดบุญธรรม คุณจิระ ผึ้ปากดี คุณสัมฤทธิ พิริสมบัติ คุณสมพงษ์-อารีรัตน์

วัฒนพันธ์ คุณวีระศักดิ์ กล้วยน้อย คุณหาญณรงค์ วิชิตนาค คุณเอนก ศรีอาจ คุณสมบูรณ์ คำผนึก คุณจรัญ อินทรรัตน์ คุณถาวร แจ้งไพร คุณสมนึก-สุนทร อ่อนอุดม คุณเจียร แก้วกาญจน์ คุณภุชงค์ จันทรภุชงคเดช คุณสังวาลย์ หงษ์ทอง คุณประกิต อจลนันต์ คุณสนิท-เพ็ชรินทร์ กันประเสริฐ คุณสงัด เล็กสมทิส คุณชูศรี ศิริโวหาร คุณสำอางศรี สุขสมบัติ คุณบุญเรือน ชื่นประสิทธิ์ คุณมน จันทร์เจ้า คุณ พ.รุ่งเรือง กลึงไม้ คุณสุทิน พิรุณสาร คุณอุทัย-เฉลียว ธรรมผลิน คุณหล่อ-แม้น ฉายสุวรรณ คุณอุบล รัตนาวดี คุณสุพิน แจ้งพลอย คุณศรี เอี่ยมลอยพันธ์ คุณสุวัฒน์ ถีระวงศ์ คุณอุดม,บุษบง เดชสุภา คุณอบ วิศาลสมพงษ์ คุณนพรัตน์ โตอดิเทพย์ คุณนพดล โตอดิเทพย์ คุณสว่าง จุ้ยจำลอง ธนาคารกสิกรไทยสาขายศเส คุณวรรณไชย เชื้อพุทธ คุณสัมพันธ์ อินทรกลั่น คุณนิพนธ์ พวงบุปผา คุณพิศิษฐ์ เทียมบุญศรี คุณแสวง คล้ายโถ คุณอัจฉรา ไปลานนท์ คุณสมศักดิ์ วัชรามนตรี คุณจำรูญ เจือสุวรรณ คุณกาญจนา นัทธีศรี คุณประคอง ถาวรพันธุ์ ขะวงศ์ คุณโสภณ ลิ้มเชาวน์ คุณชิต นาคภักดี คุณวิศิษฐ เข็มทอง คุณวงศ์ วันวิศาล พล.ต.ท. อุทัย ศรีอรุณ คุณโชคดี

เสาวมลมาศ คุณสมจิตต์ ดวงดาว คุณสวาท ภาคถิน คุณแสวง นิพภะยะ คุณอนุ สงฆ์เจริญ คุณชัยฤทธิ์ ทวีศรี คุณบุญส่ง ไตรวารี คุณอัญชัญ กิ่งเกษม คุณบัว แดงวิรุฬห์ พ.ต.อ. สีอาม ขาวเที่ยมสังข์ คุณณรงค์ ทองจำรูญ คุณจำนงค์ บุญญขันธ์ คุณสุนันท์ อยู่คงดี คุณศักดิ์ แก้วฤทัย คุณรัฐกร ธรรมพิทักษ์ คุณอำนวย ศิรยานนท์ คุณวิรัช คัชชา คุณจารึก-สนิท อรุณินทร คุณทองใบ ดำคราม คุณบรรจง พรพัฒนานิคม คุณลมูล ทองประจักษ์ คุณสมนึก พงศ์ฤกษ์ คุณประกอบ สุวราช นพ. สำเนียง จารุมิลินท คุณวีระ เพ็ชรโยธิน คุณพูนผล สนิทวงศ์ชัย คุณพีระศิลป์ ภัทรนาวิก คุณวินิจ มณีศิริ คุณแสวง คล้ายสำเร็จ คุณสมัย เศตพราหม์ คุณบุญส่ง ภุมรินทร์ คุณรังษี กานตานันท คุณอำนวย วิทยเกียรติ คุณสุชิน ทองหยวก คุณณรงค์ ลวณะมาลย์ คุณสวัสดิ์ เกษสุวรรณ คุณเสถียร วัฒนเจริญ คุณทองอยู่ พุ่มไพจิตร คุณอร่าม สัตย์ธรรม คุณถาวร วารี คุณสวัสดิ์ สมนึย์ คุณประดิษฐ์ ฤกษ์รัตน์ คุณรัตนา พีรานนท์ คุณทองน้อย วิวัฒน์เศรษฐ์ คุณสงกรานต์ ประสบดี จ.ส.ต. บุญชู มณีกุล คุณสุรัตน์ ศรีสุวรรณ คุณไวทยศักดิ์ สนามทอง คุณสำเนียง แสงรุจี คุณอุทัย หมอนทอง คุณสวายสวาท กิจพิบูลย์ คุณฉลาด-ศรีวัลลา เทียนงามสัจ คุณสุรพล แก้วเทศ คุณสุพาที ไปลานนท์ คุณไมตรี พูลเจริญ คุณอู๋

อารัมภีร์ คุณวินย์ไชย ลำเลียงพล คุณน้อย สว่างเวช คุณสงวน เจริญ คุณสุพจน์ ดุริยางกูร คุณรัตน์ ศรประชุม คุณวัลยา ไตลังคะ คุณสล้าง หงสกุล คุณสันติ ชมฤทธิ์ คุณวันเพ็ญ แสงพุฒิ

ท่านที่บริจาครายละ ๕๐ บาท คุณเพ็ชรินทร์ ธรรมพิดา คุณเชิดชู เกิดสติ คุณสมบูรณ์ ภู่เลื่อม คุณสมบัติ ภู่เลื่อม คุณชนิก กัลยาณมิตร คุณสมบูรณ์ ธนะวัฒน์ คุณหวัด ภูมี คุณฟ. สิริ รสานนท์ คุณมาลา บัณเย็น คุณประเสริฐ ทองประยูร คุณเชาวน์ ชีระคุปต์ คุณกัลยาณี รัตนชื่น คุณยุพิน พานิชเจริญ คุณสิงห์ จินดานุรักษ์ คุณเฉลิมศักดิ์-เพทัย ไทยกล้า คุณสมโภชน์ เขียวรุ้งเพ็ชร คุณประทีป ตันแสนหวี คุณวัฒนา สวัสดิลักษณ์ คุณสายหยุด หนันทุน คุณบังอร ฐิติปริวัตร คุณสมจิตต์ ตั้งแถม คุณหอม ไวยมิตรา คุณสมัคร ธรรมสนอง คุณสุนทร คงเพ็ชร์ คุณสมถวิล ไทยประเสริฐ

และรายย่อยรวมเป็นเงิน ๕๐๐ บาท

● ●

พุทธัง เป็นเครื่องชี้ นำทาง
ธัมมัง ช่วยแผ้วถาง สิ่งร้าย
สังฆัง มุ่งสะสาง กิเลส
สรณัง วิเศษคล้าย เกราะแก้วกำบัง

พุทธา นุภาพคุ้ม ครองใจ
ธัมมา จิตแจ่มใส เจิดจ้า
สังฆา มุ่งแก้ไข กิเลส
รัตนตรัย อยู่คู่ฟ้า โลกล้อมครองธรรม

สวัสดี มงคลสมัย ชีวิต
ดีชั่ว เราลิขิต แน่ไซร้
ปีพัฒนา พาจิต ใจผ่อง
ใหม่อ่อง ปองธรรมไว้ สืบเชื้อพุทธองค์

ห้างหุ้นส่วนจำกัด
มิตรเจริญการพิมพ์
142/26-28 ถนนลูกหลวง เชิงสะพานเทวกรรม โทร. 2814281